דער סאטמארער רבי

רבי יואל טייטלבוים זצ"ל – דער "דברי יואל" – און זיין הייליגע שיטה

א דאקומענטאר-סקריפט פון 350 מינוט

קאפיטל 7 – ציוניזם און די מדינה (3:15:00–4:05:00 · 50:00)

סימנים: [דאקומענטירט] [טראדיציאנעלער באריכט] [אומקלאר/מחלוקת]

קאפיטל 7: ציוניזם און די מדינה

די אונגארישע רבנים קעגן ציוניזם, "ויואל משה", די שלש שבועות, ישוב ארץ ישראל און לשון הקודש, 1967 און "על הגאולה ועל התמורה", און וואס עס האט געמיינט למעשה – לענג 50:00 · אויפן הויפט-צייט-ליניע 3:15:00–4:05:00 · נאראציע בערך 7,000 ווערטער

ווי אזוי צו לייענען דעם סקריפט

- די נאראציע איז געשריבן צו לייענען הויך, רואיג, בערך 140 ווערטער א מינוט. די צייכנס נאך יעדן זאץ זענען פאר דער פראדוקציע, און מען לייענט זיי **נישט** הויך.
- [דאקומענטירט] – עס שטייט אין א וויסנשאפטלעכן אדער רעפערענץ-מקור, אין א דאקומענט פון יענער צייט, אין גמרא און מדרש, אדער אין דעם רבי'נס אייגענעם ספר.
- [טראדיציאנעלער באריכט] – חסידים, תלמידים אדער מענטשן פון דער קהלה דערציילן עס, אדער עס שטייט נאר אין זכרונות; עס ווערט פארגעשטעלט אלס אזא, מיט דרך ארץ.
- [אומקלאר/מחלוקת] – די מקורות זענען זיך סותר, עס איז א פירוש אדער א טענה פון איין צד, אדער מיר האבן נישט געזען דעם אריגינאל; די נאראציע זאגט עס אפן, און גיט קיין פסק.
- **א כלל אין דעם קאפיטל:** וואס דער רבי שרייבט אליין אין "ויואל משה" אדער אין "על הגאולה ועל התמורה" ווערט אנגעצייכנט [דאקומענטירט] ; ווי היסטאריקער, וויקיפעדיעס אדער שפעטערע מענטשן פארשטייען, ערקלערן אדער באשרייבן עס, ווערט אנגעצייכנט [אומקלאר/מחלוקת] אדער ווערט גערופן ביים נאמען פון דעם מקור.
- די ציטאטן פון "ויואל משה" זענען גענומען ווארט ביי ווארט פון דער מהדורא חדשה, ברוקלין תשס"ו (2006), וואס האט א פאקסימיליע פון דעם שער-בלאט פון דער ערשטער אויפלאגע, תשכ"א (1961); מען ציטירט לויט מאמר און סימן, און ביי דער הקדמה לויט דעם בלאט אין יענער אויסגאבע. 14 גרענעצן צווישן סימנים אין דער טראנסקריפציע זענען נאר בערך. דער טייטש אויף אידיש נאך א ציטאט איז א טייטש, נישט קיין ציטאט.
- די ציטאטן פון "על הגאולה ועל התמורה" זענען גענומען פון אונזער לערן-אויסצוג פון א סקאן פון דער אויסגאבע ברוקלין תשס"ו; מען ציטירט לויט דעם בלאט פון סקאן. נאר שורות וואס מען האט נישט געדארפט פארריכטן פון דעם סקאן ווערן גענוצט.
- דער קאפיטל ברענגט קיינמאל נישט די זעלבע ציטאטן פון "ויואל משה" וואס זענען שוין געווען אין קאפיטל 6.
- די נומערן אין קלאמערן [1] ווייזן אויף די מקורות אין טייל 6 פון דעם קאפיטל. די נומעראציע איז נאר פאר דעם קאפיטל.
- דער קאפיטל ערקלערט וואס דער רבי האט געשריבן און געטון. די ענטפערס פון די וואס האבן געהאלטן אנדערש (די אגודה, די מזרחי, און אנדערע גדולים) קומען אין קאפיטל 9, יעדער מיט זיינע אייגענע ווערטער.
- **צניעות:** קיין פרויען-נעמען שטייען נישט אין דעם קאפיטל.

1. נאראציע

7.1 היינטערגרונט: די אונגארישע רבנים קעגן ציוניזם; מזרחי (1902) און אגודת ישראל (1912) · 3:15:00–3:23:00

אין דעם פריערדיגן קאפיטל האבן מיר געזען די יסודות: דער גלות איז א גזירה, די שבועה, די גאולה קומט נאר פון השם יתברך, אמונה, אוןווארטן. [דאקומענטירט] איצט קומען מיר צו דער שאלה וואס האט באגלייט דעם סאטמארער רב כמעט

זיין גאנץ לעבן: ציוניזם, און שפעטער די מדינה. [דאקומענטירט] [5] דער קאפיטל איז דער לענגסטער אין דעם דאקומענטאר, ווייל אויף דעם האט ער געשריבן זיין גרעסטן ספר. [דאקומענטירט] [8]

כדי צו פארשטיין וואס ער האט געזאגט, דארף מען וויסן קעגן וואס ער האט גערעדט. [דאקומענטירט] פאליטישער ציוניזם, ווי א באוועגונג, הייבט זיך אן מיט דעם ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס אין באזל, שווייץ, אין סוף אויגוסט 1897. [דאקומענטירט] [22] דער ציל איז געווען צו שאפן פאר אידן א היים אין ארץ ישראל, געזיכערט דורך אפענע געזעצן. [דאקומענטירט] [22] די פירער פון דער באוועגונג זענען מערסטנס געווען אידן וואס האבן שוין פארלאזט די וועג פון תורה און מצוות, און זיי האבן געזען אין אידישקייט א פאלק, נישט קודם א תורה. [אומקלאר/מחלוקת] [22] אזוי באשרייבן עס סיי די קריטיקער פון ציוניזם, סיי פיל היסטאריקער; די ציוניסטן אליין האבן עס באשריבן אנדערש. [אומקלאר/מחלוקת]

פינף יאר שפעטער, אין 1902, איז אין ווילנע געגרינדעט געווארן די "מזרחי", א באוועגונג פון אידן וואס האבן געהיטן תורה און מצוות און האבן זיך אנגעשלאסן אין דער ציוניסטישער ארגאניזאציע. [דאקומענטירט] [13] איר גרינדער איז געווען ר' יצחק יעקב ריינעס. [דאקומענטירט] [13] זייער טענה איז געווען אז מען קען זיין א ציוניסט און בלייבן אן ערליכער איד, און אז מען דארף זיין אינעווייניג אין דער באוועגונג כדי צו היטן אויף אידישקייט. [אומקלאר/מחלוקת] [13] דער סאטמארער רב וועט שפעטער שרייבן אז פונקט דאס איז געווען דער גרעסטער שאדן. [דאקומענטירט] [2]

אין 1912 האבן גדולי ישראל פון פוילן, ליטע און דייטשלאנד זיך פארזאמלט אין קאטאוויץ און געגרינדעט "אגודת ישראל". [דאקומענטירט] [14] די ענגלישע וויקיפעדיע באשרייבט זי ווי א דאך-ארגאניזאציע פאר אידן וואס היטן תורה און מצוות און וואס האבן זיך געשטעלט קעגן דער ציוניסטישער באוועגונג. [דאקומענטירט] [14] צווישן די גרינדער רעכנט מען דעם חפץ חיים, ר' חיים עוזר גראדזענסקי, און דעם גערער רבי, דעם "אמרי אמת". [דאקומענטירט] [14] אין קאטאוויץ האט ר' יצחק ברויער געוואלט אז די אגודה זאל ערקלערן אז איר ציל איז צו קעמפן קעגן ציוניזם, און ספעציעל קעגן דער מזרחי, אבער זיין פארשלאג איז נישט אנגענומען געווארן. [אומקלאר/מחלוקת] [16]

און וואס איז געווען אין אונגארן? [דאקומענטירט] די אונגארישע ארטאדאקסיע איז געשטאנען אויף דעם יסוד פון דער טיילונג פון 1871, וואס מיר האבן געזען אין קאפיטל 6: אן אייגענע ארטאדאקסישע קהלה, אפגעטיילט פון די נעאלאגן און פון "סטאטוס קוו". [דאקומענטירט] [16] די אונגארישע רבנים האבן פארלאנגט אז אין דער אגודה זאל קיינער נישט זיין א פירער וואס האט געקענט זיך אנשליסן אין אן ארטאדאקסישער קהלה און האט עס נישט געטון – דאס האט געמיינט די "סטאטוס קוו", די דייטשע ארטאדאקסן אין די אלגעמיינע קהלות, און די מזרחי. [אומקלאר/מחלוקת] [16] ביי דער אגודה-פארזאמלונג אין ווין אין 1923 איז דער פארלאנג אפגעווארפן געווארן. [אומקלאר/מחלוקת] [16] דעריבער, לויט דעם היסטאריקער מיכאל זילבער, האט די אגודה געטראפן אויף קעגנערשאפט אין אונגארן אפילו פון דער ארטאדאקסישער הויפט-שטראם. [אומקלאר/מחלוקת] [16]

מען דארף אבער זאגן אויך דאס אנדערע: די אונגארישע רבנים זענען נישט אלע געווען איינס אין דעם ענין. [דאקומענטירט] [16] ר' משה שמואל גלאזנער, דער רב פון קלויזנבורג, איז געווען איינער פון די ווייניגע אונגארישע רבנים וואס האבן געשטיצט אידישן נאציאנאליזם; ער האט אין 1920 ארויסגעגעבן א שריפט "דער ציוניזמוס". [אומקלאר/מחלוקת] [16] ר' שמעון סופר פון ערלוי האט געמוטיגט אידן צו ארבעטן די ערד אין ארץ ישראל. [אומקלאר/מחלוקת] [16] די נאראציע ברענגט עס כדי מען זאל זען אז די קעגנערשאפט צו ציוניזם איז געווען א שיטה פון א גרויסן טייל רבנים, אבער נישט פון יעדן איינעם. [דאקומענטירט]

די שטארקסטע שטים קעגן ציוניזם אין יענע מקומות איז געווען דער מונקאטשער רב, ר' חיים אלעזר שפירא, דער "מנחת אלעזר". [דאקומענטירט] [15] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז ער האט געפירט "קו שמרני ותקיף של התנגדות לציונות, לתנועת המזרחי ולאגודת ישראל". [דאקומענטירט] [15] ער האט געקעמפט נישט נאר קעגן ציוניזם און דער מזרחי, נאר אויך קעגן דער אגודה, וואס ער האט געהאלטן אז זי גייט לאנגזאם צו צו דעם ציוניזם. [דאקומענטירט] [15] אין 1922, ווען די אגודה האט זיך ארגאניזירט פאר איר ערשטער "כנסיה גדולה", האט ער מיט אנדערע רבנים ארויסגעגעבן אפענע בריוו קעגן איר. [דאקומענטירט] [15] זיין פטירה איז געווען אין 1937; א מקור וואס גיט 1934 איז א טעות. [אומקלאר/מחלוקת] [15][20] צי און ווי ווייט

דער מונקאטשער האט באווירקט אויף דעם סאטמארער רב'ס שיטה, איז א פירוש פון היסטאריקער, ווי מיר האבן שוין געזאגט אין קאפיטל 6. [אומקלאר/מחלוקת] [6]

אין סאטמאר אליין זענען אין די 1920ער יארן געווען עטליכע ציוניסטישע ארגאניזאציעס, און די מזרחי איז דארט געווען ספעציעל שטארק. [דאקומענטירט] [17] ווען מען האט אים אין 1920 פארגעשלאגן פאר רב אין סאטמאר, זענען קעגן אים געשטאנען, לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע, די נישט-חסידישע מערהייט, די מאדערנע, און די ציוניסטן אין שטאט. [אומקלאר/מחלוקת] [6] די ענציקלאפעדיע יודאיקא שרייבט אז פון 1928 אין סאטמאר האט ער געהאט שווערע מחלוקות סיי מיט ציוניסטישע קרייזן, סיי מיט חסידים פון אנדערע רביים. [דאקומענטירט] [20] אזוי איז די שאלה פון ציוניזם פאר אים נישט געווען קיין טעאריע: זי איז געווען א טייל פון זיין טאג-טעגלעכער ארבעט אלס רב. [אומקלאר/מחלוקת]

אין די 1930ער יארן האט די אגודה געביטן איר וועג. [דאקומענטירט] [14] אין 1933 האט זי געמאכט אן אפמאך מיט דער "סוכנות" אז זי וועט באקומען א טייל פון די ערלויבענישן צו עולה זיין קיין ארץ ישראל. [דאקומענטירט] [14] אין 1937, ביי דער כנסיה גדולה אין מאריענבאד, האט די מערהייט אפגעווארפן א וועלטלעכע מדינה, און א מינדערהייט איז געווען פאר א מדינה. [אומקלאר/מחלוקת] [14] אין ירושלים איז די "עדה החרדית" אנפאנגס געווען פארבונדן מיט דער וועלט-אגודה. [דאקומענטירט] [18] אבער ווען די אגודה האט אנגעהויבן צוזאמארבעטן מיט דער "סוכנות", האבן זיך עטליכע פירער אפגעטיילט, און אין 1945 האט זיך די עדה החרדית אפגעטיילט פון דער אגודה. [דאקומענטירט] [19] וועגן דעם וויאזוי עס איז געשען, זאגן די מקורות אנדערש: איינער זאגט אז נטורי קרתא האבן ארויסגעטריבן די אגודה-מענטשן פון דער עדה, און דער אנדערער אז די עדה האט זיך אליין אפגעטיילט. [אומקלאר/מחלוקת] [18][19]

דאן איז געקומען ה' אייר תש"ח, דער פערצנטער מאי 1948, ווען מען האט אויסגערופן די מדינה. [דאקומענטירט] [6] דער רבי איז דעמאלט שוין געווען אין וויליאמסבורג, און ער האט פונקט דעמאלט געגרינדעט קהל ייטב לב, ווי מיר האבן געזען אין קאפיטל 4. [דאקומענטירט] [6] אין "ויואל משה" רופט ער דעם טאג מיט ווערטער וואס וועלן קומען שפעטער אין דעם קאפיטל. [דאקומענטירט] [2] די פריערדיגע מחלוקות – ציוניזם, מזרחי, אגודה – זענען איצט געווארן א שאלה פון הלכה למעשה: מעג מען זיך אנשליסן, מעג מען שטימען, מעג מען נעמען? [אומקלאר/מחלוקת] אויף די שאלות האט ער געענטפערט מיט א ספר. [דאקומענטירט] [8]

7.2 "ויואל משה": ווען ער איז ארויס, די דריי מאמרים, זיין דרך פון לערנען · 3:23:00–3:33:00

דער ספר "ויואל משה" איז דער רבי'נס הויפט-ווערק וועגן ציוניזם און דער מדינה. [דאקומענטירט] [8][9] דער נאמען איז גענומען פון א פסוק אין פרשת שמות, "ויואל משה לשבת את האיש", און עס איז אויך א רמז אויף זיין נאמען, יואל משה. [אומקלאר/מחלוקת] [9] אין דעם ענין זענען אלע מקורות מסכים; ווען דער ספר איז צום ערשטן מאל ארויס, דא זענען זיי נישט מסכים. [אומקלאר/מחלוקת] [8][9][10]

די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז ער איז ארויס "לראשונה בשנת ה'תש"ך (1959), וכלל רק את המאמר הראשון", און אז אין דער קומענדיגער אויסגאבע, תשכ"א, זענען צוגעקומען די אנדערע צוויי מאמרים. [אומקלאר/מחלוקת] [8] די אידישע וויקיפעדיע זאגט אויך תש"כ, אויך נאר דער ערשטער מאמר, און אז דער ספר איז אין די קומענדיגע צוויי יאר נאכאמאל געדרוקט געווארן דריי מאל. [אומקלאר/מחלוקת] [8] פראפ' שאול מגיד, וואס האט איבערגעזעצט טיילן פונעם ספר אויף ענגליש, שרייבט, לויט ר' סענדער דייטש, אז די ערשטע אויסגאבע איז ארויס ראש השנה 1959, מיט צוויי מאמרים – שלש שבועות און ישוב ארץ ישראל – און אז מען האט זי געשווינד ארויסגעגעבן אין א קליינער צאל, מערסטנס פאר נאנטע תלמידים; דער דריטער מאמר איז לויט אים צוגעקומען אין 1961. [אומקלאר/מחלוקת] [10] א רשימה פון זיינע ספרים אין דער ענגלישער וויקיפעדיע גיט 1958. [אומקלאר/מחלוקת] [6] און דער שער-בלאט פון דער ערשטער אויפלאגע, וואס איז אפגעדרוקט אין דער אויסגאבע וואס מיר נוצן, זאגט: "יצא לאור בפעם ראשונה", שנת תשכ"א. [דאקומענטירט] [2] מיר שטעלן אלע ווערסיעס פאר; אפשר רעכנט יעדער מקור אן אנדערע אויסגאבע פאר "דער ערשטער", אבער דאס איז נאר א השערה. [אומקלאר/מחלוקת]

די אויסגאבע וואס מיר נוצן אין דעם גאנצן דאקומענטאר איז די מהדורא חדשה, הוצאת ספרים ירושלים, ברוקלין תשס"ו, 2006. [דאקומענטירט] [2] זי האט 507 בלעטער. [דאקומענטירט] [2] אויפן שער-בלאט שטייען געמנוי דריי מאמרים, און אזוי איז

אויך דער ספר אינעווייניג. [דאקומענטירט] [2] פריער קומט א הקדמה, אן סימנים. [דאקומענטירט] [1] דערנאך מאמר שלש שבועות, מיט הונדערט פינף און אכציג סימנים; מאמר ישוב ארץ ישראל, מיט הונדערט אכט און פופציג סימנים; און מאמר לשון הקודש, מיט פופציג סימנים. [דאקומענטירט] [2][3][4] נאך יעדן מאמר קומט זיין אייגענער תוכן הענינים, און צום סוף רשימות פון מקורות און פון ענינים. [דאקומענטירט] [2]

פארוואס האט ער געשריבן? [דאקומענטירט] אין דער הקדמה הייבט ער אן מיט דעם חורבן פון זיין דור, וואס מיר האבן געזען אין קאפיטל 6, און ער שרייבט א כלל: "שאין תועלת לספר הצרות והיגונות אלא אם יספר גם סיבת הצרות שאירע לו" (הקדמה, בלאט 3). [דאקומענטירט] [1] טייטש: עס האט נישט קיין תועלת צו דערציילן די צרות, סיידן מען דערציילט אויך פארוואס זיי זענען געקומען. [דאקומענטירט] און ער זאגט ווער עס איז לויט אים די סיבה: "המינים והאפיקורסים עשו כל מיני השתדלות לעבור על השבועות הללו לעלות בחומה וליקח מעצמם ממשלה וחירות קודם הזמן" (הקדמה, בלאט 3).
[דאקומענטירט] [1] דאס הייסט: זיי האבן געטון אלע מיני השתדלות צו עובר זיין אויף די שבועות, ארויפצוגיין מיט כח און נעמען פאר זיך א מלוכה פאר דער צייט. [דאקומענטירט] דאס איז זיין פירוש פון דער צרה; אנדערע גדולים האבן אנדערש געהאלטן, און מיר וועלן זיי ברענגען אין קאפיטל 9. [אומקלאר/מחלוקת]

ער לייגט צו א פונקט וואס מען דארף גוט פארשטיין: "אף שלבסוף יעלה בידם חרס, מכל מקום בהפעולות והמעשים שעשו בזה לבד עברו כבר על השבועה" (הקדמה, בלאט 4). [דאקומענטירט] [1] לויט אים איז די עבירה נישט אפהענגיג פון דעם צי זיי וועלן מצליח זיין; שוין דאס טון אליין איז געווען עובר אויף דער שבועה. [דאקומענטירט] [1] און ער באקלאגט אז דאס איז מער נישט קיין ענין פון א קליינער גרופע: "עד שבימים האחרונים כמעט רוב ישראל סייעו בפעולות שלהם באופנים שונים" (הקדמה, בלאט 4). [דאקומענטירט] [1]

דאן קומט דער זאץ וואס זאגט קלאר וואס דער ספר וויל טון: "ולכן נתתי אל לבי להעלות על הגליון ביאור סוגיא זו בכל פרטיה וכל המסתעף בעניני מדינה זו, וההתחברות אליה, וגם לקיחת חלק בהבחירות שלהם" (הקדמה, בלאט 9).
[דאקומענטירט] [1] טייטש: דעריבער האב איך באשלאסן אראפצושרייבן א ביאור אויף דער סוגיא מיט אלע פרטים, און אלעס וואס קומט ארויס פון איר וועגן דער מדינה, זיך מחבר זיין מיט איר, און אנטייל נעמען אין אירע וואלן. [דאקומענטירט] א צווייטער מאל זאגט ער ווי ער וויל דאס טון: "לזה קונטרס מיוחד לברר הכל בראיות והוכחות ברורות, ולא באתי בקונטרס זה אלא לברר דעת תורה" (הקדמה, בלאט 6). [דאקומענטירט] [1] ער וויל ברענגען ראיות, נישט נאר רופן. [דאקומענטירט] [1]

ווי זעט אויס א בלאט אין "ויואל משה"? [דאקומענטירט] ווער עס עפנט דעם ספר, זעט נישט קיין דרשות און נישט קיין קורצע ווערטער: ער זעט א לאנגע סוגיא, ווי אין א ספר שאלות ותשובות. [אומקלאר/מחלוקת] [2][10] א סימן הייבט זיך אן מיט א גמרא אדער א מדרש; דערנאך ברענגט ער ראשונים – רש"י, תוספות, דעם רמב"ם, דעם רמב"ן – און דאן אחרונים; ער פרעגט קשיות אויף זיך אליין, ער ברענגט וואס די אנדערע זאגן, און ער ענטפערט. [דאקומענטירט] [2][3] אין מאמר ישוב ארץ ישראל, למשל, פירט ער א לאנגן משא ומתן מיט דער שיטה פון דעם רמב"ן, און ער שרייבט אויף זיך מיט ענווה: "ולע"ג להבין דברי הרמב"ן ז"ל. וה' יאר עינינו להבין כל דברי הראשונים ז"ל." (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן כ"ג). [דאקומענטירט] [3] טייטש: עס דארף א גרויסן עיון צו פארשטיין די ווערטער פון דעם רמב"ן, און השם זאל ליכטיג מאכן אונזערע אויגן צו פארשטיין אלע ווערטער פון די ראשונים. [דאקומענטירט]

מען קען זיך מאכן א גראבע מאפע פון דעם ערשטן מאמר לויט די סימנים וואס מיר וועלן ציטירן. [דאקומענטירט] [2] די ערשטע צענדליג סימנים לערנען אויס די גמרא אין כתובות, די גירסאות, און וואס יעדע שבועה מיינט. [דאקומענטירט] [2] ארום די זיבעציגער און אכציגער סימנים ברענגט ער דעם מהר"ל און פרעגט ווי שטרענג דער איסור איז. [דאקומענטירט] [2] ארום די נייניגער און די ערשטע הונדערטער סימנים פרעגט ער וועגן דער מלוכה וואס איז שוין אויפגעשטעלט, און וועגן די וואס נעמען אין איר אנטייל. [דאקומענטירט] [2] ארום די הונדערט פערציגער סימנים קומען די וואלן, די כנסת, און די אגודה.
[דאקומענטירט] [2] און די לעצטע סימנים קערן זיך אום צו דער גאולה און צו אמונה. [דאקומענטירט] [2] די מאפע איז אונזערע אן אייגענע איינטיילונג, נישט דעם רבי'נס; ער אליין טיילט נישט איין דעם מאמר אין פרקים. [אומקלאר/מחלוקת]

אויך די צוויי אנדערע מאמרים גייען מיט א פלאן. [דאקומענטירט] מאמר ישוב ארץ ישראל הייבט אן מיט דער מחלוקת פון די ראשונים צי עס איז דא א מצוה צו וואוינען אין ארץ ישראל, און פירט צו דער שאלה ווי אזוי מען זאל זיך פירן מיט דער קדושה פון דעם לאנד אין א צייט ווען, לויט אים, זי ווערט גענוצט פאר א פרעמדן ציל. [דאקומענטירט] [3] מאמר לשון הקודש הייבט אן מיט דער קדושה פון דער שפראך, און פירט צו דער נייער העברעאישער שפראך און צו דער חינוך. [דאקומענטירט] [4] אזוי זענען די דריי מאמרים, לויט ווי ער שטעלט זיי אוועק, דריי טיילן פון איין טענה: די מדינה, דאס לאנד, און די שפראך. [אומקלאר/מחלוקת]

ער זאגט אליין אז דער ספר איז א ספר פון הלכה: "ולא באתי בקונטרס זה אלא לבאר עיקר ההלכה של השתתפות למלוכה ולבחירות." (מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ב). [דאקומענטירט] [2] אין קאפיטל 6 האבן מיר געזען אז די מקורות פון אינדרויסן זענען נישט מסכים צי די שבועות זענען הלכה אדער אגדה, און מיר האבן נישט מכריע געווען. [אומקלאר/מחלוקת] [9][10][21] וואס מען קען זאגן פון דעם ספר אליין: ער רעדט אין דער שפראך פון פסק – "אסור", "יהרג ואל יעבור", "לפני עור" – און ער ברענגט פוסקים. [דאקומענטירט] [2]

מען דארף אויך וויסן ווער עס האט געלייענט דעם ספר. [דאקומענטירט] מגיד שרייבט אז די ערשטע אויסגאבע איז געווען פאר א קליינעם קרייז. [אומקלאר/מחלוקת] [10] דער מאמר לשון הקודש, לויט מגיד, איז געווען א לאנגע תשובה וואס דער רבי האט פריער געשריבן צו ר' פנחס הירששפרונג פון מאנטרעאל, וואס האט געפרעגט וועגן לערנען העברעאיש מיט מיידלעך. [אומקלאר/מחלוקת] [10] מגיד זעט אין איר א ברייטע אנאליזע פון דער שפראך אליין, נישט נאר א תשובה אויף א שאלה פון א שולע. [אומקלאר/מחלוקת] [10] דאס איז מגיד'ס פירוש; אינעם ספר אליין שטייט דער מאמר ווי א חלק פון דעם גאנצן ספר, מיט אייגענע סימנים. [דאקומענטירט] [4]

ווי ווערט דער ספר גערופן אין דער וועלט פון אינדרויסן? [אומקלאר/מחלוקת] די ענגלישע וויקיפעדיע רופט אים דער הויפט-טעקסט פון דער סאטמארער שיטה קעגן ציוניזם. [אומקלאר/מחלוקת] [9] מגיד רופט אים "פאליטישע טעאלאגיע" און האט אים איבערגעזעצט אין א ספר וואס איז פריי צו לייענען. [אומקלאר/מחלוקת] [10] אין סאטמאר אליין רופט מען דעם ספר מיט זיין נאמען, "דער ויואל משה", און מען לערנט אים ווי א ספר. [טראדיציאנעלער באריכט] [7] צוליב דעם ציטירן מיר אים אין דעם קאפיטל ווי מען ציטירט א ספר: מאמר, סימן, ווארט ביי ווארט. [דאקומענטירט]

אזוי איז דער פלאן פון די קומענדיגע טיילן: ערשט דער מאמר שלש שבועות, וואס איז דער ווארצל; דערנאך די צוויי אנדערע מאמרים; דערנאך דאס קלייננערע ספר וואס איז ארויס נאך 1967; און צום סוף, וואס עס האט געמיינט למעשה. [דאקומענטירט]

7.3 די שלש שבועות (כתובות קי"א ע"א) און ווי ער האט זיי אויסגעלערנט · 3:33:00–3:43:00

דער גאנצער מאמר שלש שבועות שטייט אויף איין שטיקל גמרא. [דאקומענטירט] [2][11] לאמיר ערשט זען דעם קאנטעקסט אין דער גמרא אליין, אין מסכת כתובות, דף ק"י ע"ב און דף קי"א ע"א. [דאקומענטירט] [11] רבי זירא האט געוואלט ארויפגיין פון בבל קיין ארץ ישראל, און ער האט זיך באהאלטן פון זיין רבי'ן, רב יהודה. [דאקומענטירט] [11] רב יהודה האט געהאלטן אז ווער עס גייט ארויף פון בבל קיין ארץ ישראל איז עובר אויף אן עשה, ווייל עס שטייט "בבלה יובאו ושמה יהיו". [דאקומענטירט] [11] רבי זירא האט געענטפערט אז יענער פסוק רעדט פון די כלי שרת. [דאקומענטירט] [11] האט מען געברענגט פאר רב יהודה נאך א פסוק, פון שיר השירים: "השבעתי אתכם בנות ירושלים". [דאקומענטירט] [11] און רבי זירא האט געענטפערט: יענער פסוק מיינט אז ישראל זאלן נישט ארויפגיין "בחומה". [דאקומענטירט] [11]

דארט ברענגט די גמרא די ווערטער פון רבי יוסי ברבי חנינא, וואס מיר האבן שוין געהערט אין קאפיטל 6: דריי שבועות. [דאקומענטירט] [11] איינע, אז ישראל זאלן נישט ארויפגיין בחומה. [דאקומענטירט] [11] די צווייטע, אז ישראל זאלן נישט מורד זיין אין די אומות העולם. [דאקומענטירט] [11] און די דריטע, אז דער אייבערשטער האט באשווארן די גוים אז זיי זאלן נישט מְשַעְבֵּד זיין די אידן "יותר מדאי". [דאקומענטירט] [11] רבי לוי לייגט צו נאך דריי, און צווישן זיי איז די שבועה וועגן דעם קץ – אין אונזער גמרא "ירחקו", און אין אנדערע מקורות "ידחקו". [אומקלאר/מחלוקת] [11] און די גמרא ענדיגט מיט א שטרענגע

וואָרענונג: אויב איר וועט האלטן די שבועה, גוט; און אויב נישט, "אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה". [דאקומענטירט] [11]

ווי לערנט דער סאטמארער רב אויס יעדע שבועה? [דאקומענטירט] ביי דער ערשטער, "שלא יעלו בחומה", שרייבט ער: "והשבועה שלא יעלו בחומה קאי על עלי' מרובה יחד אף אם הוא ברשות או אפילו ע"י כפי'." (מאמר שלש שבועות, סימן כ"ג). [דאקומענטירט] [2] טייטש: די שבועה אז מען זאל נישט ארויפגיין בחומה מיינט א גרויסע עליה צוזאמען, אפילו אויב עס איז מיט רשות, אדער אפילו ווען מען ווערט געצוואונגען. [דאקומענטירט] דער פונקט פון "ברשות" איז וויכטיג. [אומקלאר/מחלוקת] עס איז דא וואס האבן געטענהט אז ווען די פעלקער פון דער וועלט געבן רשות, איז עס מער נישט "בחומה"; ער לערנט אז אויך מיט רשות איז עס אסור. [אומקלאר/מחלוקת] [2][21] וועלכע מקורות די אנדערע האבן געברענגט, און וואס מען ענטפערט אויף זיין שיטה, ווערט געבראכט אין קאפיטל 9. [דאקומענטירט]

ביי דער דריטער שבועה, "שלא ידחקו את הקץ", ברענגט ער צוויי פירושים. [דאקומענטירט] [2] רש"י לערנט, לויט ווי דער רבי ברענגט אים, אז מען זאל נישט מרבה זיין אין תחנונים יותר מדאי. [דאקומענטירט] [2] דער רמב"ם אין "אגרת תימן", די מדרשים, און תרגום יונתן לערנען, לויט אים, אז מען זאל נישט טון מעשים מיט די אייגענע הענט כדי צו כאפן די גאולה פאר דער צייט. [דאקומענטירט] [2] אויף דעם צווייטן פירוש שרייבט ער: "ופירושו שפי' מה שאמר שלא ידחקו את הקץ הוא פירושו של הרמב"ם ומשמעות דברי המדרשים" (מאמר שלש שבועות, סימן כ"ח). [דאקומענטירט] [2] און ער ווייזט דעם אונטערשייד: אליין טון פאר דער גאולה פאר א נבואה פון השם, ווייזט לויט אים א חסרון אין אמונה, ווייל גלות און גאולה זענען נאר אין השם'ס הענט; אבער מרבה זיין אין תפילה איז, אויב עפעס, א גרויסע אמונה. [דאקומענטירט] [2] רש"י'ס פירוש ערקלערט ער מיט דער גמרא אין בבא מציעא: די תפילה פון רבי חייא און זיינע זין איז געווען אזוי שטארק, אז זיי וואלטן געקענט ברענגען משיח פאר דער צייט, און אליהו האט עס געמוזט אפשטעלן. [דאקומענטירט] [2]

איצט קומט א פונקט וואס ווערט אפט פארגעסן. [אומקלאר/מחלוקת] דער רבי פרעגט אליין: ווי אזוי קען א שבועה בינדן דורות וואס זענען דאן נאך נישט געווען? [דאקומענטירט] [2] ער ענטפערט: "אף שלפי הדין אין השבועה חלה על דורות הבאים, מכל מקום הודיעה הנבואה שהקפיד הקב"ה להעניש ע"ז עונש כמו שבועה, וזהו נמשל לשבועה" (מאמר שלש שבועות, סימן ע"ח). [דאקומענטירט] [2] טייטש: הגם לויט דער הלכה כאפט נישט א שבועה אויף די קומענדיגע דורות, האט אבער די נבואה געמאכט וויסן אז דער אייבערשטער איז מקפיד צו שטראפן דערויף ווי פאר א שבועה, און דעריבער ווערט עס פארגליכן צו א שבועה. [דאקומענטירט] און שפעטער שרייבט ער נאך קלארער: "כי כבר נתבאר שאין באלו השבועות ענין של הלכה, כי באמת אינם חלים על הדורות אלא שהוא להגדיל העונש" (מאמר שלש שבועות, סימן פ'). [דאקומענטירט] [2] אין דעם סימן ערקלערט ער פארוואס דער רמב"ם ברענגט נישט די שבועות אין זיין "יד החזקה": די שבועות אליין לערנען, לויט אים, א שטראף, נישט קיין דין. [דאקומענטירט] [2] דאס איז א חידוש וואס מען דארף פארשטיין: לויט "ויואל משה" ליגט די שטרענגקייט נישט נאר אין דער שבועה. [אומקלאר/מחלוקת]

וואו ליגט זי דען? [דאקומענטירט] אין דעם וואס ער רופט דעם "שורש", וואס שטייט יא אין דעם רמב"ם'ס פסק. [דאקומענטירט] [2] דער רמב"ם פסקנט אין הלכות תשובה אז ישראל ווערן נאר געגאולט דורך תשובה, און אין הלכות מלכים אז אלעס וועגן דער גאולה שטייט אין די פסוקים פון פרשת נצבים. [דאקומענטירט] [2] פון דעם לערנט דער רבי: ווער עס האלט אז א גאולה איז מעגליך פאר דעם ווי כלל ישראל טוט תשובה, לייקנט אין דער תורה. [דאקומענטירט] [2] אדער ישראל האט נאך נישט תשובה געטון, און דאן איז עס כפירה צו טון; אדער ישראל האט יא תשובה געטון, און דאן קומט די גאולה גלייך. [דאקומענטירט] [2]

אזוי קומט ער צו דעם מהר"ל פון פראג. [דאקומענטירט] [2] ער שרייבט: "ע"כ דעת המהר"ל ז"ל בהחלט שהוא באיסור יהרג ואל יעבור כדין משומד, כמו כל הענינים שיש בהם מינות וכפירה בתוה"ק." (מאמר שלש שבועות, סימן ע"ו). [דאקומענטירט] [2] דאס הייסט: לויט דעם מהר"ל, אזוי ווי דער רבי לערנט אים, איז עס א איסור פון "יהרג ואל יעבור", ווי דער דין פון א משומד. [דאקומענטירט] און ער ערקלערט פארוואס: "כיון שהעצם ענין של דחיקת הקץ הוא כפירה בהתוה"ק שהוא ביהרג ואל יעבור כדין שמד, א"כ הוא חמור הרבה יותר מאיסור שבועה" (מאמר שלש שבועות, סימן ע"ח). [דאקומענטירט] [2] טייטש: ווייל דאס אליין – דחיקת הקץ – איז כפירה אין דער תורה, איז עס פיל שטרענגער ווי א איסור שבועה. [דאקומענטירט] און ער

לייגט צו: "דין משומד ר"ל להיות יהרג ואל יעבור, ואין בדורינו מי שיוכל להכריע כנגדו." (מאמר שלש שבועות, סימן פ"א). [דאקומענטירט] [2] אזוי, לויט זיין דרך, שטייט די גאנצע שטרענגקייט אויף אמונה: נישט אויף א פאליטישער חשבון, נאר אויף דער שאלה ווער עס ברענגט די גאולה. [אומקלאר/מחלוקת]

דער רבי ברענגט אויך א ראיה פון דער היסטאריע. [דאקומענטירט] [2] ער שרייבט: "והחוש העיד בכל אלו הדורות שכל אותן שהלכו במחשבה זו ליקח ממשלה וגאולה מעצמם קודם ביאת המשיח נעשו אח"כ מינים ואפיקורסים לגמרי" (מאמר שלש שבועות, סימן ע"ה). [דאקומענטירט] [2] טייטש: די דערפארונג האט עדות געזאגט אין אלע דורות, אז אלע וואס זענען געגאנגען מיט דעם געדאנק צו נעמען א מלוכה און א גאולה פון זיך אליין פאר משיח'ס קומען, זענען שפעטער געווארן אינגאנצן אפגעפאלן. [דאקומענטירט] דאס איז זיין לייענען פון דער אידישער געשיכטע; צי מען קען אזוי זאגן אויף יעדן פאל, איז א שאלה וואס די קריטיקער האבן געפרעגט. [אומקלאר/מחלוקת]

און די שבועה אויף די גוים, אז זיי זאלן נישט מְשַעְבֵּד זיין ישראל יותר מדאי? [דאקומענטירט] עס איז דא וואס האבן געטענהט אז ווען די גוים זענען עובר אויף זייער שבועה, אזוי ווי אין די יארן פון דעם חורבן, זענען אויך ישראל פטור פון זייערע. [אומקלאר/מחלוקת] [21] אין די סימנים ל"ה–ל"ו ברענגט דער רבי די עקידה, און ער לערנט אז אויך די שבועה אויף די אומות ווערט גערופן "שבועה" נאר אויף א משל, ווי די עקידה'ס שיטה ביי דער שבועה פון הר סיני. [דאקומענטירט] [2] פון דעם לערנט ער אז די שטרענגקייט ליגט, ווידער, נישט אין א שבועה צווישן צוויי צדדים, נאר אין דער גזירה פון גלות און אין דעם שורש פון אמונה. [אומקלאר/מחלוקת] [2] צי אזא לערנען ענטפערט אויף דער טענה פון די אנדערע, און ווי אזוי זיי האבן געענטפערט, איז א מחלוקת וואס מיר ברענגען אין קאפיטל 9. [אומקלאר/מחלוקת]

אין דער הקדמה פירט ער דעם געדאנק נאך ווייטער. [דאקומענטירט] [1] ער ברענגט א שיטה אז די לעצטע שבועה, וואס איז געזאגט געווארן אויף אונזער דור, קומט פון מלך המשיח: "נמלא שלפי דעתו השבועה האחרונה שהיא על דורינו, היא באה ממלך המשיח" (הקדמה, בלאט 16). [דאקומענטירט] [1] און ער ענדיגט: "והסתערה על השבועות היא המעכבת את הגאולה ומביאה כל הצרות ח"ו" (הקדמה, בלאט 16). [דאקומענטירט] [1] טייטש: דאס אנפאלן אויף די שבועות איז דאס וואס האלט אפ די גאולה, און ברענגט, חלילה, אלע צרות. [דאקומענטירט]

אויף איין זאך דארף מען אכטונג געבן ביים לערנען דעם מאמר. [אומקלאר/מחלוקת] דער רבי רעדט נישט קעגן די אידן וואס וואוינען אין ארץ ישראל. [דאקומענטירט] [2] אין דעם קורצן אינהאלט פון סימן כ"ג שרייבט ער, אין אונזערע ווערטער, אז דורכאויס דעם גלות דארפן אידן זיין צעזייט איבער דער וועלט, אבער אז אין ארץ ישראל דארפן זיין ריינע עובדי השם, און מען דארף זיי שטיצן מיט געלט און מיט גייסט, ספעציעל איצט; און אז די וואס זאגן אז אלע אידן זאלן אריבערגיין קיין ארץ ישראל, רעדן קעגן חז"ל און זענען עובר אויף "עליה בחומה". [אומקלאר/מחלוקת] [2] דאס איז א טייטש פון דעם תוכן הענינים, נישט קיין ציטאט. [אומקלאר/מחלוקת] אזוי לערנט ער אויס די שבועות: נישט דאס לאנד אליין איז דער ענין, נאר דער וועג ווי אזוי מען קומט אהין, און ווער עס פירט. [אומקלאר/מחלוקת] און דאס פירט אונז צום צווייטן מאמר. [דאקומענטירט]

7.4 מאמר ישוב ארץ ישראל און מאמר לשון הקודש · 3:43:00–3:50:00

דער צווייטער מאמר פרעגט א שאלה וואס הערט זיך פשוט, אבער איז שווער: איז דא א מצוה צו וואוינען אין ארץ ישראל אין דער צייט פון גלות? [דאקומענטירט] [3] אויף דעם זענען די ראשונים שוין צעטיילט. [דאקומענטירט] [3] דער רמב"ן רעכנט ישוב ארץ ישראל פאר איינע פון די תרי"ג מצוות, א מצות עשה פון "וירשתם אותה". [דאקומענטירט] [3] רש"י און דער רמב"ם רעכענען עס נישט אזוי, לויט ווי דער רבי לערנט זיי. [דאקומענטירט] [3] אין די תוספות אין כתובות ברענגט מען רבינו חיים, וואס זאגט אז היינט איז עס נישט קיין מצוה. [דאקומענטירט] [3][26]

דער רבי שטעלט זיך אויף דער זייט פון רש"י און דעם רמב"ם, און ער ברענגט אז אזוי האט אויך געהאלטן דער אור החיים הקדוש: "והרי שגם באוה"ח הק' גדול האחרונים הכריע מפשט הכ' כדעת רש"י ז"ל שאין מצוה בישיבת א"י ולא כדעת הרמב"ן ז"ל" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן ה'). [דאקומענטירט] [3] אויף רבינו חיים שרייבט ער מיט ליבשאפט: "ודברי הר"ח לא ימחו מספר החיים הוא ספר התוס' שמפיהם אנו חיים" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן פ"ב). [דאקומענטירט] [3] טייטש: די ווערטער פון רבינו חיים וועלן נישט אויסגעמעקט ווערן פון "ספר החיים" – דאס איז דער ספר פון די תוספות, פון וועמענס

מויל מיר לעבן. [דאקומענטירט] אבער ער לערנט אויס אויך דעם רמב"ן ביז אין די פרטים, און ער ברענגט וואס לויט דעם רמב"ן קומט ארויס: "ולדעת הרמב"ן שיש חיוב לעלות בשביל מ"ע דוירשתם בה א"כ כבר נתחייבו ישראל בזה לעלות ואינו דומה לקניית טלית" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן ח'). [דאקומענטירט] [3]

דער עיקר פון זיין שיטה אין דעם מאמר שטייט אין איין זאץ: "שאין חיוב מצוה בעצם הישיבה בא"י אלא שהחשיבות הוא בקדושת המקום בקיום התורה והמצות שמה" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן ל"ח). [דאקומענטירט] [3] טייטש: עס איז נישט דא קיין חיוב מצוה אין דעם וואוינען אליין אין ארץ ישראל; די חשיבות ליגט אין דער קדושה פון דעם ארט, ווען מען היט דארט תורה און מצוות. [דאקומענטירט] און אזוי טייטשט ער אויך דעם רמב"ן: "ועכ"פ מפורש יוצא מדברי הרמב"ן ז"ל שהטעם במ"ש הספרי שישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות הוא בשביל שהתורה והמצות שעושין בא"י הוא יותר מהתורה והמצוה שבחו"ל" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן ל"ו). [דאקומענטירט] [3] דאס הייסט: אפילו לויט דעם רמב"ן, וואס דער ספרי זאגט אז ישוב ארץ ישראל איז שקול קעגן אלע מצוות, איז ווייל די תורה און די מצוות וואס מען טוט אין ארץ ישראל זענען מער ווי אין חוץ לארץ. [דאקומענטירט]

דערפון קומט א שארפע פאלגערונג: "ואף שמחזיק טובא בשיטת הרמב"ן שמקיים מצוה בכל רגע שיושב בא"י מ"מ בעוברי עבירה נהפוך הוא." (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן מ'). [דאקומענטירט] [3] טייטש: הגם ער האלט שטארק פון דעם רמב"ן'ס שיטה, אז מען טוט א מצוה יעדן מאמענט וואס מען זיצט אין ארץ ישראל, איז עס ביי די וואס זענען עובר עבירות פונקט פארקערט. [דאקומענטירט] און פון דער אנדערער זייט ברענגט ער א מאמר חז"ל וואס שטעלט דאס לאנד אויף גאר א הויכע מדרגה: "כל הדר בא"י נקרא צדיק הגם שהוא אינו צדיק כפי הנראה לעינים כי אם לא הי' צדיק היתה הארץ מקיאו" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן קכ"ז). [דאקומענטירט] [3] אזוי ווייזט ערביידע זייטן: דאס לאנד איז הייליג, און דעריבער איז די זינד אין אים שווערער. [אומקלאר/מחלוקת]

וואס מיינט עס פאר דער צייט פון דער מדינה? [דאקומענטירט] דער רבי זאגט אז די קדושה פון דעם לאנד ווערט גענוצט פאר א פרעמדן ציל: "ובעוה"ר נלקחה קדושת הארץ לכלי זין של המינים והאפיקורסים בסיוע הדתיים הנגררים אחריהם" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן קמ"ט). [דאקומענטירט] [3] טייטש: צוליב אונזערע זינד איז די קדושה פון דעם לאנד גענומען געווארן ווי א כלי זיין פון די מינים, מיט דער הילף פון די דתיים וואס לאזן זיך שלעפן נאך זיי. [דאקומענטירט] און ער רופט צו א מוסר-ווארט: ווער עס ציטערט פאר דעם מקדש צוליב זיין קדושה אליין, און נישט צוליב דעם ציווי פון דעם באשעפער, דינט עבודה זרה – "הוי המתיירא מן המקדש עצמו בשביל קדושתו, לא בשביל צווי הבורא ית', עובד ע"ז" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן קמ"ו). [דאקומענטירט] [3] די וויכטיגסטע אונטערשייד וואס דער רבי מאכט דא: ליבשאפט צו ארץ ישראל איז איין זאך, און א באוועגונג וואס נוצט דעם נאמען פון ארץ ישראל איז א צווייטע זאך. [אומקלאר/מחלוקת]

ער גייט ווייטער צו געלט. [דאקומענטירט] ער שרייבט אז די גדולים פון די פריערדיגע דורות האבן געשריגן קעגן דעם רעיון, און האבן נאר געשיקט געלט פון חוץ לארץ פאר די וואס לערנען דארט תורה בטהרה: "אבל רוב גדולים וקדושים צווחו ככרוכי' נגד הרעיון הזה והשתדלו רק לשלוח מעות מחו"ל שיעסקו שמה בא"י בתורה בטהרה" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן ק"ח). [דאקומענטירט] [3] און אויף דער אנדערער זייט: "והנותנים מעות להאפיקורסים שבזה מגדלים את כח האפיקורסות שלהם הן המה המחריבים את ישוב א"י" (מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן קנ"ח). [דאקומענטירט] [3] אזוי וויל ער אז מען זאל שטיצן דעם ישוב, אבער נאר דעם ישוב וואס היט תורה, און נישט די מוסדות וואס, לויט אים, שטארקן דעם אפיקורסות.

[אומקלאר/מחלוקת]

דער דריטער מאמר, מאמר לשון הקודש, ערקלערט ערשט די קדושה פון דער שפראך אליין. [דאקומענטירט] [4] ער ברענגט אז אפילו לויט דעם ספרי איז לערנען די שפראך א טייל פון תלמוד תורה, ווייל: "דכיון שא״א לבוא לידי הבנת התורה״ק כי אם ע״י הבנת הלשון, לכן מכח אותה הסברא הוי לימוד הלשון בכלל מצות תלמוד תורה ואינה מצוה חדשה" (מאמר לשון הקודש, סימן י"ב). [דאקומענטירט] [4] טייטש: ווייל מען קען נישט פארשטיין די הייליגע תורה סיידן מען פארשטייט די שפראך. [דאקומענטירט] ער ברענגט דעם זוהר אז ווערטער אין לשון הקודש האבן א כח אין די עולמות, און ער לערנט פון דור הפלגה: "אבל כח הלשון מכריע הרבה יותר כמו שהעיד הנסיון בדור הפלגה שהצלחת המסיתים תלוי בלה"ק" (מאמר לשון הקודש,

סימן כ'). [דאקומענטירט] [4] לויט אים, פונקט ווייל לשון הקודש האט אזא כח, איז די סכנה אזוי גרויס ווען מען נוצט עס פאר א פאלשן ציל. [אומקלאר/מחלוקת]

דערנאך קומט ער צו דער נייער שפראך. [דאקומענטירט] [4] ער רופט זי א שפראך וואס איז צוזאמגעשטעלט געווארן פון די מינים: "ומכש"כ בזה הלשון שנתחבר ונתחדש ע"י המינים ומקורו מספריהם המלאים מינות וכפירה ר"ל שאין ספק שמחויב לשורפו ולאבדו מן העולם" (מאמר לשון הקודש, סימן כ"ג). [דאקומענטירט] [4] ער ברענגט א ראיה פון א גרויסן פראפעסאר פון דער העבעראישער ליטעראטור: "שהפראפעסאר הגדול שבהם שעשה תולדות הספרות העברית כתב בעצמו שנעשה זה הלשון לנגח בו האדוקים" (מאמר לשון הקודש, סימן כ"ג). [דאקומענטירט] [4] ווער דער פראפעסאר איז און וואו ער האט עס געשריבן, זאגט דער ספר נישט, און מיר האבן נישט געפונען דעם מקור. [אומקלאר/מחלוקת] ער שרייבט אז די נייע שפראך איז אפילו פאר די ספרדים א נייע שפראך: "ועכ"פ הוא ממש לשון חדש גם אצל הספרדים אלא שנעשה בדרך דמיון וקרוב ללה"ק לצודד בזה נפשות נקיות" (מאמר לשון הקודש, סימן כ"ו). [דאקומענטירט] [4] און זיין פסק: "אבל שאני אותו הלשון הטמא של המינים שהוא מינות ואסור מצד הדין גם בלא"ה" (מאמר לשון הקודש, סימן כ"ט). [דאקומענטירט] [4] טייטש: אבער יענע אומריינע שפראך פון די מינים איז אנדערש, ווייל זי איז מינות און אסור לויט דעם דין. [דאקומענטירט]

מען דארף דא אכטונג געבן אויף דעם היקף פון זיינע ווערטער. [אומקלאר/מחלוקת] דער רבי רעדט קלאר פון דער שפראך וואס, לויט אים, איז געבויט געווארן אלס א "חק למינות" (מאמר לשון הקודש, סימן כ"ט), און פון לערנען זי אין שולן; ער רעדט נישט קעגן לשון הקודש אין לערנען און דאווענען. [דאקומענטירט] [4] צי זיין פסק גייט אויף יעדן ניצן פון מאדערנעם העבעראיש אין יעדן פאל – למשל ביי א מענטש וואס וואוינט אין ארץ ישראל און מוז רעדן מיט ארום-מענטשן – דאס איז א שאלה וואס דער ספר ענטפערט נישט אויף יעדן פרט, און אין דער פראקטיק האבן זיך פארשידענע קהלות געפירט פארשידן.

[אומקלאר/מחלוקת] [5][25]

אזוי שטייען די דריי מאמרים זייט ביי זייט. [אומקלאר/מחלוקת] דער ערשטער רעדט וועגן דער מלוכה; דער צווייטער וועגן דעם לאנד; דער דריטער וועגן דער שפראך. [דאקומענטירט] [2][3][4] אין אלע דריי איז דער זעלבער יסוד: א הייליגע זאך – גאולה, ארץ ישראל, לשון הקודש – מעג נישט ווערן א כלי פאר דעם וואס ער האט געזען ווי א מרד קעגן דער תורה. [אומקלאר/מחלוקת] דאס איז געווען אין 1961. [דאקומענטירט] זעקס יאר שפעטער איז געקומען א מלחמה, וואס האט געפרעגט די שאלות פון ניי.

[דאקומענטירט]

7.5 1967 און "על הגאולה ועל התמורה" · 3:50:00–3:58:00

אין חודש סיון תשכ"ז, פון דעם פינפטן ביזן צענטן יוני 1967, איז געווען די מלחמה וואס ווערט גערופן "די זעקס-טאגיגע מלחמה". [דאקומענטירט] [23] אין די זעקס טעג האט די מדינה איינגענומען, צווישן אנדערע, די אלטע שטאט פון ירושלים מיט דעם כותל המערבי, און דעם מדבר סיני. [דאקומענטירט] [23] פאר דער מלחמה איז געווען א גרויסער פחד אין ארץ ישראל און אין דער וועלט; נאך איר האבן פיל אידן, אויך ערליכע אידן, גערעדט פון נסים. [דאקומענטירט] [23][12] פאר דעם סאטמארער רב איז דאס געווען א נייער נסיון, און ער האט געשריבן א ספר אויף דעם. [דאקומענטירט] [12]

דער ספר הייסט "על הגאולה ועל התמורה". [דאקומענטירט] [12] מגיד, און אויך די רשימה פון זיינע ספרים אין דער ענגלישער וויקיפעדיע, געבן דאס יאר 1967. [אומקלאר/מחלוקת] [6][10] מגיד שרייבט אז "ויואל משה" און "על הגאולה ועל התמורה" זענען די צוויי ספרים וואס דער רבי האט אליין געשריבן; די אנדערע ספרים זענען, לויט אים, צוזאמגעשטעלט געווארן פון זיינע דרשות און תשובות. [אומקלאר/מחלוקת] [10] די אויסגאבע וואס מיר האבן געלערנט איז א נייער דרוק, ברוקלין תשס"ו; זי ברענגט אויך דעם שער-בלאט פון אן עלטערן דרוק, ברוקלין, געדרוקט ביי ר' סענדער דייטש. [דאקומענטירט] [12] אויפן שער-בלאט ווערט דער מחבר גערופן אב"ד סאטמאר און גאב"ד פון דער עדה אין ירושלים. [דאקומענטירט] [12]

דער נאמען קומט פון א מדרש אין מדרש רות, אויף דעם פסוק "וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה". [דאקומענטירט] [12] רבי חייא לערנט: אמאל האבן ישראל געלויבט דעם אייבערשטן "על הגאולה" – "זה קלי ואנוהו"; און איצט לויבן זיי "על התמורה" – "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", דאס איז דער עגל. [דאקומענטירט] [12][24] דער רבי

פרעגט: פאַרוואָס רופט דער מדרש דעם עגל אַ "קילוס", אַ לויב, און וואָס מיינט "איצט", ווען די וואָס האָבן געדינט דעם עגל זענען דאָך שוין לאַנג נישטאָ? [דאָקומענטירט] [12]

זיין תירוץ איז דער שליסל צו דעם גאַנצן ספר. [אומקלאָר/מחלוקת] לויט אַלע ראשונים, אַזוי שרייבט ער, האָבן ישראל נישט געמיינט דעם עגל פאַר אַן עבודה זרה, נאָר פאַר אַ פירער אַנשטאָט משה רבינו; זיי האָבן געמיינט אַז זיי לויבן דעם אייבערשטן פאַר יציאת מצרים, און דאָס לויב אַליין איז געוואָרן "על התמורה". [דאָקומענטירט] [12] דער עגל, לויט אים, איז געווען אַ נסיון דורך סימנים, אַזוי ווי ביי אַ נביא שקר וועמענס סימן קומט אויס. [דאָקומענטירט] [12] און "איצט", זאָגט ער, מיינט אונזער דור, די עקבתא דמשיחא. [דאָקומענטירט] [12] ער שרייבט אַז דער ס"מ קומט: "ובא בעקמימות ובתחבולות עמוקות בצורה של נסים והצלה לסמות עיני בני ישראל לחזק כח הציונים והכופרים" (על הגאולה ועל התמורה, הקדמה, סקאַן בלאַט 6). [דאָקומענטירט] [12] טייטש: ער קומט מיט קרומקייט און מיט טיפע פּלענער, אין דער פאָרעם פון נסים און הצלה, צו פאַרבלענדן די אויגן פון ישראל און צו שטאַרקן דעם כח פון די ציוניסטן און די כופרים. [דאָקומענטירט]

צי זענען געווען נסים? [דאָקומענטירט] דער רבי שרייבט אַז אין אַ מחנה וואו די שכינה רוט נישט, צוליב דעם וואָס ער באַשרייבט ווי דאָס לעבן אין דער אַרמיי, קען נישט זיין קיין נס פון דער זייט פון קדושה. [דאָקומענטירט] [12] און ער זאָגט קלאָר: "שלא היו כאן כלל וכלל נסים, אלא הצלחה מלובש בטבע" (הקדמה, סקאַן בלאַט 8). [דאָקומענטירט] [12] טייטש: עס זענען דאָ בכלל נישט געווען קיין נסים, נאָר אַ הצלחה וואָס איז איינגעקליידט אין טבע. [דאָקומענטירט] ער ערקלערט פאַרוואָס ער שרייבט: [דאָקומענטירט] "ובפרט כה"ג שהס"מ מוסר נפשו לסמות עיני העולם כי בנסיון זה תלוי כל גאולתינו" (הקדמה, סקאַן בלאַט 9). [דאָקומענטירט] [12] לויט אים, אין דעם נסיון הענגט די גאַנצע גאולה. [דאָקומענטירט]

דער רבי לייקנט אָבער נישט אַז אידן זענען געראַטעוועט געוואָרן. [אומקלאָר/מחלוקת] ער שרייבט אַז ער דאַנקט דעם אייבערשטן פאַר דער הצלה, און אַז אין דער צייט פון דער מלחמה איז נישט געווען קיין אַנדער וועג ווי מתפלל זיין מיט כח אַז ישראל זאָלן נישט ווערן אַ רויב. [דאָקומענטירט] [12] ער ברענגט עטליכע זכותים וואָס האָבן אפשר געהאָלפן: די תפילות פון אידן איבער דער וועלט; דער זכות פון תינוקות של בית רבן, וועמענס לערנען איז נישט געמישט מיט ספרי מינות; און דער זכות פון ערליכע אידן מיט צובראָכענע הערצער וואָס האָבן דאָרט געלעבט אין טויט-שרעק. [דאָקומענטירט] [12] און ער שרייבט: "אבל אני חושב שעכשיו לא הי' כן כי מהרשעים לא באו אלא הצרות והתלאות, וההצלה באה מהשי"ת" (הקדמה, סקאַן בלאַט 17). [דאָקומענטירט] [12] טייטש: איך מיין אַז די צרות זענען געקומען פון די רשעים, און די הצלה איז געקומען פון השם יתברך. [דאָקומענטירט]

דער רבי האָט אויך געשריבן וועגן דעם וואָס האָט געברענגט די מלחמה. [דאָקומענטירט] [12] לויט אים איז דער שורש געווען די מלחמה פון 1956 אין סיני, און דער קריג אויף דעם רעכט צו פאָרן אויפן וואַסער; ער שרייבט אַז ער האָט ראיות, אָבער אַז ער וויל נישט פּלפּלען אין פּאָליטיק. [דאָקומענטירט] [12] ער שרייבט: "כי זה ודאי הכל מודים כי התחלת הענין הי' תלוי רק בזכות המים שכבשו בכיבוש סיני" (הקדמה, סקאַן בלאַט 12). [דאָקומענטירט] [12] און ער ברענגט דעם רמב"ן אין פרשת וישלח: יעקב אבינו האָט זיך געגרייט צו עשו מיט דורון, מיט תפילה און מיט מלחמה, און "מלחמה" מיינט דאָרט, לויט דעם רמב"ן ווי דער רבי ברענגט אים, אַנטלויפן און זיך ראַטעווען; פון דעם לערנט ער אַז מען מוז טון אַלעס כדי נישט צו קומען צו אַ מלחמה. [דאָקומענטירט] [12] דאָס איז זיין לייענען פון די געשעענישן; היסטאָריקער ברענגען פאַרשידענע סיבות פאַר דער מלחמה, און מיר ברענגען דאָ נישט קיין פּסק אין דער פּאָליטישער שאלה. [אומקלאָר/מחלוקת] [23]

פאַר וועמען האָט ער געשריבן? [דאָקומענטירט] ער שרייבט אַז ער ווענדט זיך נישט צו די וואָס זייער האַרץ איז שוין געכאַפּט, נאָר צו די וואָס זוכן דעם אמת; אפילו איין נשמה צו ראַטעווען איז טייער. [דאָקומענטירט] [12] ער האָט מורא געהאַט אַז ערליכע אידן, וואָס זענען ביז דעמאָלט געשטאַנען אינדרויסן, וועלן זיך יעצט לאָזן שלעפּן. [אומקלאָר/מחלוקת] [12] לויט דער העברעאישער וויקיפּעדיע זענען נאָך 1967 געווען שאלות אין די קרייזן פון דער עדה און פון נטורי קרתא, צי מען מעג פאָרן צו קברי צדיקים אין די ערטער וואָס מען האָט איינגענומען אין יענער מלחמה. [אומקלאָר/מחלוקת] [19] אויף דעם זענען די מיינונגען געווען צעטיילט, און מיר האָבן נישט געזען אַ קלאָרן פּסק פון דעם רבי'ן אַליין אין אונזערע מקורות.

[אומקלאָר/מחלוקת]

אזוי שטייט "על הגאולה ועל התמורה" נעבן "ויואל משה". [אומקלאר/מחלוקת] דער ערשטער ספר פרעגט: וואס זאגט די תורה?
[אומקלאר/מחלוקת] דער צווייטער פרעגט: וואס טוט מען ווען די וועלט ווייזט, אזוי ווי עס זעט אויס, די פארקערטע זאך?
[אומקלאר/מחלוקת] זיין ענטפער, אין זיינע אייגענע ווערטער, איז געווען: א נסיון. [דאקומענטירט] [12] פון די ספרים גייען מיר איבער צו דעם לעבן – וואס האט די שיטה געמיינט פאר א איד וואס שטייט פאר א וואל-קעסטל, אדער פאר א שעק. [דאקומענטירט]

7.6 למעשה: וואלן, די עדה החרדית, געלט פון דער מדינה · 3:58:00–4:05:00

ווי האט די שיטה אויסגעזען אין דעם טאג-טעגלעכן לעבן? [דאקומענטירט] דער ערשטער פונקט איז געווען די וואלן.
[דאקומענטירט] [2] אין "ויואל משה" שרייבט דער רבי: "ומעתה נוכל להבין חומר האיסור לילך אל הבחירות, שמלבד שעוברים בזה על לפני עור על כל העבירות שעושין חברי הכנסת" (מאמר שלש שבועות, סימן קמ"א). [דאקומענטירט] [2] טייטש: פון דעם קען מען פארשטיין ווי שטרענג דער איסור איז צו גיין צו די וואלן; חוץ פון דעם וואס מען איז דערמיט עובר אויף "לפני עור" פאר אלע עבירות וואס די מיטגלידער פון דער כנסת טוען. [דאקומענטירט] און וועגן די מיטגלידער אליין: "ובעיקר הדבר כבר נתבאר להלכה שכל הנכנס להיות חבר כנסת עובר על הרבה איסורים נוראים שכל אחד ואחד מהם הוא ביהרג ואל יעבור" (מאמר שלש שבועות, סימן ק"מ). [דאקומענטירט] [2] די העברעאישע וויקיפעדיע פאסט עס צוזאם אזוי, אז לויט רבי יואל איז אנטייל נעמען אין די וואלן אסור ביהרג ואל יעבור, ווייל עס נעמט אריין דריי שווערע עבירות. [אומקלאר/מחלוקת] [25] דער רבי אליין רעכנט אין די סימנים פארשידענע טעמים; די צוזאמפאסונג איז די וויקיפעדיע'ס. [אומקלאר/מחלוקת]

דער שארפסטער טאן אין דעם מאמר איז קעגן די דתיים וואס זענען אריין אין דער מלוכה. [דאקומענטירט] [2] ער שרייבט וועגן דער אגודה: "ושוב אח"כ התחברו האגודה להציונים בממשלתם ולהמזרחי דדתם ונעשו קשר אחד להיות חזית דתית" (מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ב). [דאקומענטירט] [2] אין די ערשטע וואלן צו דער כנסת, אין 1949, זענען די מזרחי, הפועל המזרחי, די אגודה און פועלי אגודת ישראל געגאנגען אין איין רשימה, "די פאראייניגטע רעליגיעזע פראנט", און זענען אריין אין דער רעגירונג; אין 1952 איז די אגודה ארויס פון דער רעגירונג. [דאקומענטירט] [27] ער שרייבט אויך אז דער נאמען "אגודה" איז מער נישט קיין הכשר: "אבל לא נתנו הכשר על שם אגודה שאף אם יעשו מעשים אשר לא יעשו מ"מ שמא גרם, זה ודאי טעות והבל" (מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ג). [דאקומענטירט] [2] דאס זענען זיינע ווערטער; די אגודה'ס פירער האבן געהאלטן אנדערש, און מיר ברענגען זייערע מקורות אין קאפיטל 9. [אומקלאר/מחלוקת] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז דער רבי האט זיך פונדעסטוועגן געטראפן מיט רבנים און רביים פון דער אגודה, און אז ער האט געוואלט מספיד זיין ר' אהרן קאטלער, וואס האט געהאלטן פונקט פארקערט, אז שטימען איז א מצוה און א "חוב קדוש". [אומקלאר/מחלוקת] [25]

און די שטאטישע וואלן? [דאקומענטירט] דא זענען די מקורות צעטיילט. [אומקלאר/מחלוקת] די העברעאישע וויקיפעדיע, אין דעם ערטיקל וועגן חסידות סאטמאר, שרייבט אז דער רבי האט זיך נישט געשטעלט קעגן שטימען פאר דער שטאט, ווייל לויט אים איז עס ווי א וואל פאר א "ועד בית", אן א מאכט צו באשליסן וועגן געלט פאר קירכן אדער וועגן שפיכות דמים.
[אומקלאר/מחלוקת] [25] אבער די זעלבע וויקיפעדיע, אין דעם ערטיקל וועגן דער עדה החרדית, שרייבט אז די עדה פארבאט אויך צו שטימען ביי די ארטיגע וואלן. [אומקלאר/מחלוקת] [19]ביידע ווערן דא פארגעשטעלט; מיר האבן נישט געפונען א מקור אין דעם רבי'נס אייגענע שריפטן אויף דעם פרט. [אומקלאר/מחלוקת]

דער צווייטער פונקט איז די עדה החרדית אין ירושלים. [דאקומענטירט] [18] אין 1945 האט די עדה זיך אפגעטיילט פון דער אגודה, ווי מיר האבן געזען. [דאקומענטירט] [19] וויפיל יאר שפעטער איז דער סאטמארער רב געווארן איר פירער, אבער ווען גענוי, דא גייען די מקורות אויסנאנד. [אומקלאר/מחלוקת] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע איז ער אין 1951 אויסגעוויילט געווארן פאר נשיא, הגם ער האט געוואוינט אין חוץ לארץ, מיט אן אפמאך אז ער וועט קומען קיין ארץ ישראל איינמאל אין דריי יאר. [אומקלאר/מחלוקת] [5] די זעלבע וויקיפעדיע זאגט אז ער האט דאס נישט אינגאנצן אויסגעפירט; זי רעכנט באזוכן אין 1952, 1955, 1959 און 1965. [אומקלאר/מחלוקת] [5] די ענגלישע וויקיפעדיע דערמאנט באזוכן אין 1956 און 1965.
[אומקלאר/מחלוקת] [6] YIVO גיט 1953 פאר זיין נשיאות, "הגם ער איז געבליבן אין וויליאמסבורג"; מגיד גיט 1952.
[אומקלאר/מחלוקת] [10][20] פאר גאב"ד איז ער געווארן נאך דער פטירה פון ר' זעליג ראובן בענגיס, דעם 21סטן מאי 1953, און

ער איז געבליבן ביז זיין פטירה אין 1979; די אידישע וויקיפעדיע גיט א פריערדיג יאר, וואס איז א טעות. [אומקלאר/מחלוקת] [6]
[7] אין דער פראקטיק, לויט די מקורות, האבן די ראב"דים געפירט די עדה אין ירושלים. [דאקומענטירט] [5]

דער דריטער פונקט איז געלט. [דאקומענטירט] די עדה פירט זיך נישט צו נעמען געלט פון דער מדינה פאר אירע חינוך-מוסדות, און זי באיקאט מוסדות וואס נעמען עס אפן. [דאקומענטירט] [19] די העברעאישע וויקיפעדיע גיט צוויי טעמים: מען ערקענט נישט די מדינה, און מען האט מורא אז די מדינה וועט זיך אריינמישן אין דעם חינוך; דעריבער איז די קעגנערשאפט שטרענגער ביי די קליינע שולן ווי ביי ישיבות גדולות און כוללים. [דאקומענטירט] [19] די עדה פירט, מיט דער הילף פון סאטמאר, די "קרן ההצלה", וואס שטיצט חינוך-מוסדות וואס נעמען נישט פון דעם חינוך-מיניסטעריום. [דאקומענטירט] [19]
וועגן ביטוח לאומי זענען די מקורות צעטיילט: די ענגלישע וויקיפעדיע רעכנט ארבעטלאזן-געלט צווישן די זאכן וואס מען נעמט נישט, און די העברעאישע וויקיפעדיע זאגט אז אפיציעל איז נישט דא קיין איסור, ווייל עס איז א צוריקגעבן פון געלט וואס מען האט געמוזט באצאלן. [אומקלאר/מחלוקת] [19][18]

וואס זאגט "ויואל משה" אליין וועגן געלט? [דאקומענטירט] ער רעדט פון דעם כלל פון שוחד: "דכללא הוא כל מה שעושה לאדם רצון הוי שוחד שמסמא את העינים שלא להכיר האמת" (מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ה). [דאקומענטירט] [2] און ער לייגט צו אז ביי פירער איז עס נאך ערגער: "המנהיגים שצריכים להחניף עבור דבר מצוה בשביל הרבצת תורה וכדומה זהו שוחד יותר עצום ממי שצריך להחניף רק בשביל עצמו" (מאמר שלש שבועות, סימן קנ"ט). [דאקומענטירט] [2] די ענגלישע וויקיפעדיע, אין איר ארטיקל וועגן דעם ספר, שרייבט אז דער ספר פסקנט אז ישיבות זאלן נישט נעמען געלט פון דער מדינה. [אומקלאר/מחלוקת] [9] אין אונזערע אויסצוגן פון דעם ספר האבן מיר נישט געפונען א סימן מיט אזא פסק אין די ווערטער; די יסודות זענען די ווערטער וועגן שוחד און וועגן זיך מחבר זיין. [אומקלאר/מחלוקת] [2]

נאך א פאר פרטים פון למעשה. [דאקומענטירט] ביי דעם טאג וואס די מדינה פייערט, ה' אייר, שרייבט ער: "וקראו אותו יום העצמאות, המה ששים ושמחים בתאויהם בפרהסיא לעין כל לעשות יו"ט גדול ביום המרידה במלכות שמים" (מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ד). [דאקומענטירט] [2] די עדה החרדית האלט דעם טאג פאר א טאג פון טרויער, און טייל פאסטן.
[אומקלאר/מחלוקת] [18] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע גייען סאטמארער חסידים נישט צום כותל המערבי זינט 1967, ווייל מען האט מורא אז עס וועט זיין אן ערקענונג פון דער מדינה. [אומקלאר/מחלוקת] [25] און די זעלבע וויקיפעדיע שרייבט אז אין דער צייט פון דער מלחמה אין 1967 האט דער רבי זיך געשטעלט קעגן דעמאנסטראציעס קעגן דער מדינה, צוליב פיקוח נפש. [אומקלאר/מחלוקת] [25]

אזוי ענדיגט זיך דער קאפיטל מיט א בילד וואס איז נישט פשוט. [אומקלאר/מחלוקת] פון איין זייט, א שיטה וואס איז געבויט אויף הלכה און אויף אמונה, מיט שארפע ווערטער. [דאקומענטירט] [2] פון דער אנדערער זייט, א מנהיג וואס, לויט די מקורות, האט אויך געקוקט אויף פיקוח נפש און אויף דעם לעבן פון די אידן אין ארץ ישראל. [אומקלאר/מחלוקת] [25] די ספרים וואס ער האט געשריבן, און די ספרים וואס זענען ארויס פון זיינע דרשות און תשובות – דאס איז דער קומענדיגער קאפיטל. [דאקומענטירט]

2. בילדער און פילם-מאטעריאל

כללים פאר אלע בילדער אין דעם קאפיטל: נאר מענער; קיין פרויען און קיין מיידלעך – אויך נישט אין המון-בילדער (אכטונג ביי בילדער פון 1948 און 1967 אין גאסן, וואו פרויען שטייען אפט אין הינטערגרונט – מען שניידט אויס אדער מען נעמט נישט); קיין קירכן, טורעמס מיט צלמים, קריסטלעכע סימנים (אכטונג ביי שטאט-בילדער פון באזל, ווין און סאטמאר); קיין סטאטועס פון מענטשן; קיין אויפשריפטן מיט פרויען-נעמען. מלחמה-בילדער: צוריקגעהאלטן – נאר אלגעמיינע בילדער (פאנצער אין דער ווייטנס, א מאפע), קיין געפאלענע, קיין בלוט. דער עיקר פון דעם קאפיטל איז ספרים: סקאנס פון שער-בלעטער און פון די ציטירטע שורות, מיט די ווערטער אונטערגעשטראכן – נאר פון אמת'ע סקאנס, קיינמאל נישט א קינסטלעכע "רעקאנסטרוקציע". פון רבי יואל: נאר בילדער מיט א באשטעטיגטן מקור און יאר (1936/1938 ביי דער באן-סטאנציע אין סאטמאר; 1958 ביי דעם התאחדות הרבנים) – אלע אויף Wikimedia Commons, פובליק דאמעין.

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
1	7.0	דער דיאגראם פון די פינף יסודות פון קאפיטל 6 ווערט צו איין קעסטל "ויואל משה"; דער קעפל "קאפיטל 7: ציוניזם און די מדינה"	אייגענע גראפיק (טייל 4 פון קאפיטל 6)	המשך פון דעם סוף פון קאפיטל 6
2	7.1	די מאפע פון 7.1 (באזל, ווילנע, קאטאוויץ, ווין, מאריענבאד, מונקאטש, סאטמאר)	טייל 4.1 אין דעם קאפיטל	די ערטער ווערן אנגעצונדן איינס נאך דעם אנדערן
3	7.1	דער "שטאט-קאזינא" אין באזל, וואו דער קאנגרעס איז געווען – בלויז דער בנין	Wikimedia Commons, קאטעגאריע "Stadtcasino Basel"	נישט דאס גרופע-בילד פון 1897 (מען קען נישט זיכער זיין אז נאר מענער); קיין טורעמס
4	7.1	א פארטרעט פון ר' יצחק יעקב ריינעס	Wikimedia Commons, "Yitzchak Yaakov Reines"	בלויז דער פארטרעט
5	7.1	פארטרעטן פון דעם חפץ חיים און פון ר' חיים עוזר גראדזענסקי	Wikimedia Commons (פובליק דאמעין)	בלויז מענער-פארטרעטן
6	7.1	א בילד פון דער גרינדונג פון דער אגודה אין קאטאוויץ, 1912	National Library of Israel, דיגיטאלע זאמלונג (זוכן "כנסיית כטוביץ 1912")	נאר אויב דאס בילד איז פרייגעגעבן און נאר מענער; אויב נישט – א שער-בלאט פון א פראטאקאל
7	7.1	א פארטרעט פון דעם מונקאטשער רב, ר' חיים אלעזר שפירא	Wikimedia Commons, "Chaim Elazar Spira"	בלויז דער פארטרעט; דאטע אויפן עקראן
8	7.1	שער-בלאט פון "מנחת אלעזר"	HebrewBooks.org	א סקאן
9	7.1	סאטמאר אין די 1920ער–1930ער יארן: דער אלטער באן-סטאנציע, א גאס	Wikimedia Commons, קאטעגאריע "Satu Mare" (אלטע פאסטקארטלעך)	שניידן אויס טורעמס; קיין פרויען
10	7.1	דער רבי, 1936 אדער 1938, ביי דער באן-סטאנציע אין סאטמאר	Wikimedia Commons (באשטעטיגט, פובליק דאמעין)	דאטע אויפן עקראן
11	7.1	א צייטונג-קעפל פון מאי 1948 (נאר דער טעקסט)	Library of Congress "Chronicling America" אדער א פרייע ארכיוו	נאר טעקסט, קיין בילדער פון מענטשן
12	7.2	דער שער-בלאט פון "ויואל משה" (פאקסימיליע פון תשכ"א) און דער שער-בלאט פון דער מהדורא חדשה (תשס"ו)	דער סקאן פון דער אויסגאבע ברוקלין תשס"ו (שוין גענוצט אין דעם ווידעא-פראיעקט)	א סקאן, מיט "יצא לאור בפעם ראשונה … תשכ"א" אונטערגעשטראכן
13	7.2	די תוכן הענינים-בלעטער פון די דריי מאמרים	דער זעלבער סקאן	א שנעלע "דורכבלעטערן"
14	7.2	די גראפיק פון די דריי מאמרים (158 / 185 / 50)	טייל 4.3	
15	7.2	די הקדמה, בלאט 9 – די שורה "ולכן נתתי אל לבי..."	דער סקאן; א קראפ מיט אונטערשטרייכן	נאר פון אמת'ן סקאן
16	7.2	א בית מדרש: א בחור לערנט פון א גרויסן ספר (פון הינטן, אדער בלויז די הענט)	אייגענער פילם אין אן אמת'ן בית מדרש (בלויז מענער), אדער Commons	קיין קינסטלעכע בילדער פון דעם רבי'ן

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
17	7.2	דער שער-בלאט פון מגיד'ס בוך (ענגליש)	UC Press / Luminos (open access)	נאר דער שער-בלאט
18	7.3	די גמרא, כתובות קי"א ע"א (ווילנער ש"ס) – די שורות פון די שבועות	Wikimedia Commons / HebrewBooks.org (ווילנער ש"ס); Sefaria פאר דעם טעקסט	אונטערשטרייכן "שלא יעלו ישראל בחומה"
19	7.3	קראפס פון שש"ב כ"ג, כ"ח, ע"ו, ע"ח, פ', פ"א	דער סקאן; קראפס פון דעם ווידעא-פראיעקט	יעדער קראפ מיט מאמר/סימן אויפן עקראן
20	7.3	דער דיאגראם "פון דער גמרא ביז צום פסק"	טייל 4.4	די קעסטלעך קומען איינס נאך דעם אנדערן
21	7.3	שער-בלאט פון "אגרת תימן" אדער פון א ספר פון דעם מהר"ל (נצח ישראל)	HebrewBooks.org	א סקאן
22	7.4	קראפס פון יש"א ה', ל"ח, ל"ו, מ', פ"ב, קמ"ט	דער סקאן	
23	7.4	א תוספות-בלאט, כתובות ק"י ע"ב (רבינו חיים)	ווילנער ש"ס	אונטערשטרייכן נאר דעם דיבור
24	7.4	ירושלים, אלטע בילדער פון בתי מדרש אין מאה שערים (בלויז מענער)	Wikimedia Commons; Library of Congress, "American Colony" זאמלונג (פובליק דאמעין)	קיין פרויען אין גאס; קיין טורעמס
25	7.4	קראפס פון מאמר לשון הקודש, סימנים י"ב, כ', כ"ג, כ"ו, כ"ט	דער סקאן	
26	7.5	דער שער-בלאט פון "על הגאולה ועל התמורה" (תשס"ו) און דער עלטערער שער-בלאט	דער סקאן פון דער אויסגאבע ברוקלין תשס"ו	א סקאן
27	7.5	א מאפע פון 1967 (סיני, די אלטע שטאט) – אייגענע, פשוט	אייגענע גראפיק	קיין מלחמה-בילדער מיט מענטשן
28	7.5	קראפס פון דער הקדמה פון "על הגאולה ועל התמורה", סקאן בלעטער 6, 8, 9, 12, 17	דער סקאן	נאר שורות וואס זענען נישט פארדרעכט געווארן
29	7.6	א בילד פון א וואל-קעסטל (נאר דער קעסטל)	Wikimedia Commons, "Ballot box"	קיין מענטשן
30	7.6	דער בנין פון דער עדה החרדית אין ירושלים (פון דרויסן)	Wikimedia Commons, קאטעגאריע "Edah HaChareidis"	בלויז דער בנין
31	7.6	דער רבי, 1958, ביים התאחדות הרבנים	Wikimedia Commons (באשטעטיגט)	דאטע אויפן עקראן
32	7.6	די טאבעלע "למעשה" און דער דיאגראם 4.4 צום סוף	טייל 4.5, 4.4	
33	7.6 → 8	א שאנק מיט די ספרים פון דעם רבי'ן (דברי יואל, ויואל משה, על הגאולה ועל התמורה)	אייגענער פילם; HebrewBooks.org שער-בלעטער	איבערגאנג צו קאפיטל 8

קרעדיטן: ביי יעדן Commons-בילד שרייבט מען דעם נאמען פון דער טעקע, די ליצענץ, און "מחבר: זען דעם בלאט פון דער טעקע" ווען דער מחבר'ס נאמען איז נישט פון א מאנספארשוין אדער נישט באקאנט.

3. אויפשריפטן אויפן עקראן

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
1	7.0	קאפיטל 7 · ציוניזם און די מדינה	
2	7.1	1897 · דער ערשטער ציוניסטישער קאנגרעס · באזל	[22]
3	7.1	1902 · "מזרחי" · ווילנע · ר' יצחק יעקב ריינעס	[13]
4	7.1	1912 · "אגודת ישראל" · קאטאוויץ	[14]
5	7.1	ר' חיים אלעזר שפירא, דער מונקאטשער רב, "מנחת אלעזר" · פטירה 1937	[15]
6	7.1	"קו שמרני ותקיף של התנגדות לציונות, לתנועת המזרחי ולאגודת ישראל" – העברעאישע וויקיפעדיע	[15] – ציטאט
7	7.1	1923 ווין: דער אונגארישער פארלאנג אפגעווארפן – לויט היסטאריקער	[16] – [אומקלאר/מחלוקת]
8	7.1	1945: די עדה החרדית און די אגודה – "ארויסגעטריבן" אדער "זיך אפגעטיילט"?	[18][19] – [אומקלאר/מחלוקת]
9	7.1	ה' אייר תש"ח · 14 מאי 1948	[6]
10	7.2	"ויואל משה" – דער ערשטער דרוק: 1958 (ענ-וויקי) · 1959 / תש"ך (מגיד, he.wiki, yi.wiki) · תשכ"א / 1961 (דער שער-בלאט)	[1][6][8][10] – [אומקלאר/מחלוקת]
11	7.2	די אויסגאבע: מהדורא חדשה, ברוקלין תשס"ו (2006) · 507 בלעטער	[2]
12	7.2	הקדמה · מאמר שלש שבועות (185) · מאמר ישוב ארץ ישראל (158) · מאמר לשון הקודש (50)	[1]–[4]
13	7.2	"שאין תועלת לספר הצרות והיגונות אלא אם יספר גם סיבת הצרות שאירע לו" – הקדמה, בלאט 3	[1] – ציטאט
14	7.2	"ולכן נתתי אל לבי להעלות על הגליון ביאור סוגיא זו בכל פרטיה וכל המסתעף בעניני מדינה זו, וההתחברות אליה, וגם לקיחת חלק בהבחירות שלהם" – הקדמה, בלאט 9	[1] – ציטאט
15	7.2	"לזה קונטרס מיוחד לברר הכל בראיות והוכחות ברורות, ולא באתי בקונטרס זה אלא לברר דעת תורה" – הקדמה, בלאט 6	[1] – ציטאט
16	7.2	"ולא באתי בקונטרס זה אלא לבאר עיקר ההלכה של השתתפות למלוכה ולבחירות." – מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ב	[2] – ציטאט
17	7.3	"שלש שבועות הללו למה..." – כתובות קי"א ע"א	[11] – ציטאט
18	7.3	"אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה" – כתובות קי"א ע"א	[11] – ציטאט
19	7.3	"והשבועה שלא יעלו בחומה קאי על עלי' מרובה יחד אף אם הוא ברשות או אפילו ע"י כפי'." – מאמר שלש שבועות, סימן כ"ג	[2] – ציטאט
20	7.3	"ופירושו שפי' מה שאמר שלא ידחקו את הקץ הוא פירושו של הרמב"ם ומשמעות דברי המדרשים" – מאמר שלש שבועות, סימן כ"ח	[2] – ציטאט

#	אונטער-טייל	איפשריפט	מקור / באמערקונג
21	7.3	"אף שלפי הדין אין השבועה חלה על דורות הבאים, מכל מקום הודיעה הנבואה שהקפיד..." – מאמר שלש שבועות, סימן ע"ח	[2] – ציטאט
22	7.3	"כי כבר נתבאר שאין באלו השבועות ענין של הלכה, כי באמת אינם חלים על הדורות אלא שהוא להגדיל העונש" – מאמר שלש שבועות, סימן פ'	[2] – ציטאט
23	7.3	"ע"כ דעת המהר"ל ז"ל בהחלט שהוא באיסור יהרג ואל יעבור כדין משומד,..." – מאמר שלש שבועות, סימן ע"ו	[2] – ציטאט
24	7.3	"והסתערה על השבועות היא המעכבת את הגאולה ומביאה כל הצרות ח"ו" – הקדמה, בלאט 16	[1] – ציטאט
25	7.4	רמב"ן: מצות עשה · רש"י, רמב"ם: נישט אזוי (לויט דעם רבי'ן) · רבינו חיים (תוספות כתובות ק"י ע"ב): היינט נישט קיין מצוה	[3][26]
26	7.4	"שאין חיוב מצוה בעצם הישיבה בא"י אלא שהחשיבות הוא בקדושת המקום בקיום התורה והמצות שמה" – מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן ל"ח	[3] – ציטאט
27	7.4	"ואף שמחזיק טובא בשיטת הרמב"ן שמקיים מצוה בכל רגע שיושב בא"י מ"מ..." – מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן מ'	[3] – ציטאט
28	7.4	"ובעוה"ר נלקחה קדושת הארץ לכלי זין של המינים והאפיקורסים בסיוע הדתיים הנגררים אחריהם" – מאמר ישוב ארץ ישראל, סימן קמ"ט	[3] – ציטאט
29	7.4	"דכיון שא"א לבוא לידי הבנת התורה"ק כי אם ע"י הבנת הלשון, לכן מכח אותה הסברא הוי לימוד הלשון בכלל מצות תלמוד תורה ואינה מצוה חדשה" – מאמר לשון הקודש, סימן י"ב	[4] – ציטאט
30	7.4	"אבל שאני אותו הלשון הטמא של המינים שהוא מינות ואסור מצד הדין גם בלא"ה" – מאמר לשון הקודש, סימן כ"ט	[4] – ציטאט
31	7.4	"ווער איז דער פראפעסאר?" – נישט באקאנט	[4] – [אומקלאר/מחלוקת]
32	7.5	5–10 יוני 1967 · סיון תשכ"ז · "די זעקס-טאגיגע מלחמה"	[23]
33	7.5	"על הגאולה ועל התמורה" · 1967 (מגיד, ען-וויקי) · אויסגאבע: ברוקלין תשס"ו	[6][10][12]
34	7.5	"על הגאולה ועל התמורה" – מדרש רות רבה, אויף "וזאת לפנים בישראל"	[12]
35	7.5	"שלא היו כאן כלל וכלל נסים, אלא הצלחה מלובש בטבע" – על הגאולה ועל התמורה, הקדמה, סקאן בלאט 8	[12] – ציטאט
36	7.5	"וההצלה באה מהשי"ת" – על הגאולה ועל התמורה, הקדמה, סקאן בלאט 17	[12] – ציטאט
37	7.6	"ומעתה נוכל להבין חומר האיסור לילך אל הבחירות, שמלבד שעוברים בזה על..." – מאמר שלש שבועות, סימן קמ"א	[2] – ציטאט
38	7.6	"ושוב אח"כ התחברו האגודה להציונים בממשלתם ולהמזרחי דדתם ונעשו קשר אחד להיות חזית דתית" – מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ב	[2] – ציטאט
39	7.6	1949 · די פאראייניגטע רעליגיעזע פראנט · 1952: די אגודה גייט ארויס פון דער רעגירונג	[27]
40	7.6	שטאטישע וואלן: "ווי א ועד בית" (חסידות סאטמאר, he.wiki) ↔ "אסור" ביי דער עדה (העדה החרדית, he.wiki)	[19][25] – [אומקלאר/מחלוקת]

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
41	7.6	נשיא פון דער עדה: 1951 / 1952 / 1953 · גאב"ד: 1953–1979	[5][6][10][20] – [אומקלאר/מחלוקת]
42	7.6	"קרן ההצלה" – די עדה החרדית מיט דער הילף פון סאטמאר	[19]
43	7.6	"דכללא הוא כל מה שעושה לאדם רצון הוי שוחד שמסמא את העינים שלא להכיר האמת" – מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ה	[2] – ציטאט
44	7.6	"וקראו אותו יום העצמאות, המה ששים ושמחים בתאויהם בפרהסיא לעין כל לעשות..." – מאמר שלש שבועות, סימן קמ"ד	[2] – ציטאט

כלל: יעדער ציטאט פון "ויואל משה" בלייבט אויפן עקראן כאטש 8 סעקונדעס, מיט דעם קראפ פון סקאן דערנעבן; דער אידישער טייטש קומט אונטן, אנגעצייכנט "טייטש".

4. מאפעס, צייט-ליניע און דיאגראמען

4.1 מאפע: ערטער פון דער מחלוקת אויף ציוניזם (צו ווייזן אין 7.1)

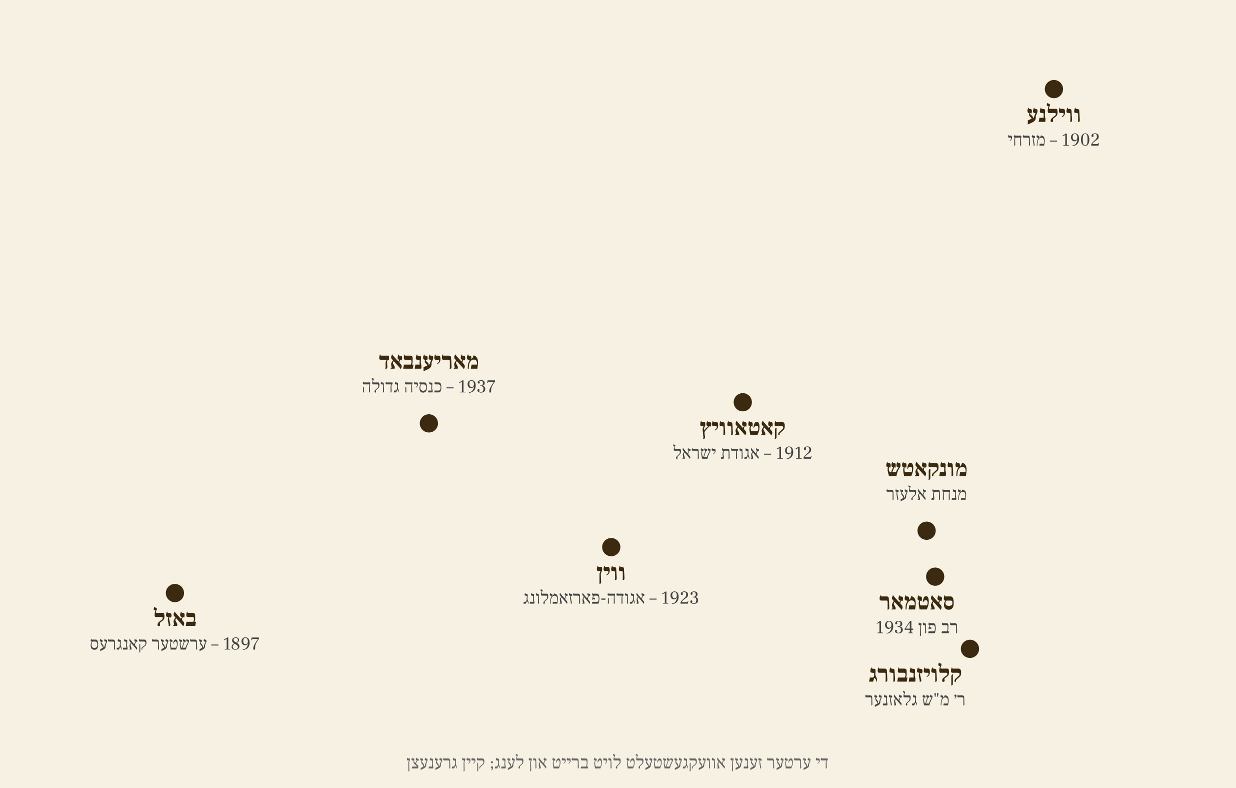

7.1: ערטער פון דער מחלוקת אויף ציוניזם, 1897–1937 (א סכעמע, נישט קיין גענויע מאפע)

4.2 צייט-ליניע: ציוניזם, די מדינה און די שיטה, 1897–1979

יאר	וואס	מקור
1897 (אויגוסט)	דער ערשטער ציוניסטישער קאנגרעס אין באזל	[22]
1902	די "מזרחי" ווערט געגרינדעט אין ווילנע	[13]
1912	"אגודת ישראל" ווערט געגרינדעט אין קאטאוויץ	[14]

יאר	וואס	מקור
1920	ער ווערט פארגעשלאגן פאר סאטמאר; ציוניסטן צווישן די קעגנער	[6] – [אומקלאר/מחלוקת]
1922	אפענע בריוו פון דעם מונקאטשער קעגן דער אגודה	[15]
1923	די אגודה-פארזאמלונג אין ווין: דער אונגארישער פארלאנג אפגעווארפן	[16] – [אומקלאר/מחלוקת]
1933	אפמאך פון דער אגודה מיט דער "סוכנות"	[14]
1937	כנסיה גדולה אין מאריענבאד; פטירה פון דעם מונקאטשער	[14][15]
1945	די עדה החרדית טיילט זיך אפ פון דער אגודה (צוויי נוסחאות)	[18][19] – [אומקלאר/מחלוקת]
1948 (ה' אייר תש"ח)	די מדינה ווערט אויסגערופן	[6]
1949	די פאראייניגטע רעליגיעזע פראנט אין דער ערשטער כנסת און אין דער רעגירונג	[27]
1951 / 1952 / 1953	נשיא פון דער עדה החרדית (דריי נוסחאות)	[5][10][20] – [אומקלאר/מחלוקת]
1953 (21 מאי)	גאב"ד פון דער עדה, נאך ר' זעליג ראובן בענגיס	[6]
1958 / 1959 / 1961	"ויואל משה" – דער ערשטער דרוק (פארשידענע מקורות)	[1][6][8][10] – [אומקלאר/מחלוקת]
1967 (5–10 יוני)	די זעקס-טאגיגע מלחמה	[23]
1967	"על הגאולה ועל התמורה"	[6][10]
1979	זיין פטירה; ביז דאן גאב"ד פון דער עדה	[6]

4.3 גראפיק: די דריי מאמרים (צו ווייזן אין 7.2)

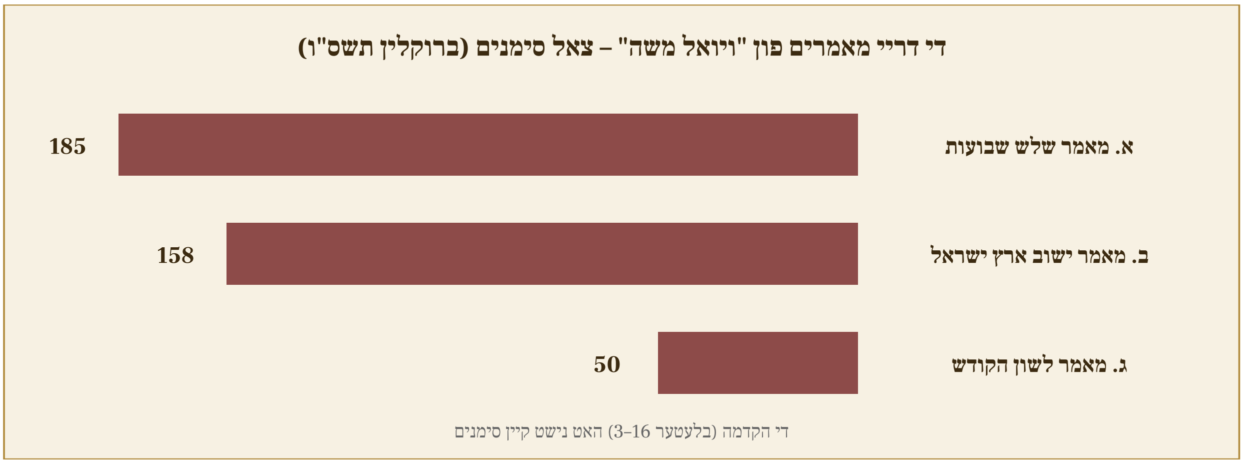

4.4 דיאגראם: פון דער גמרא ביז צום פסק (צו ווייזן אין 7.3, און ווידער אין 7.6)

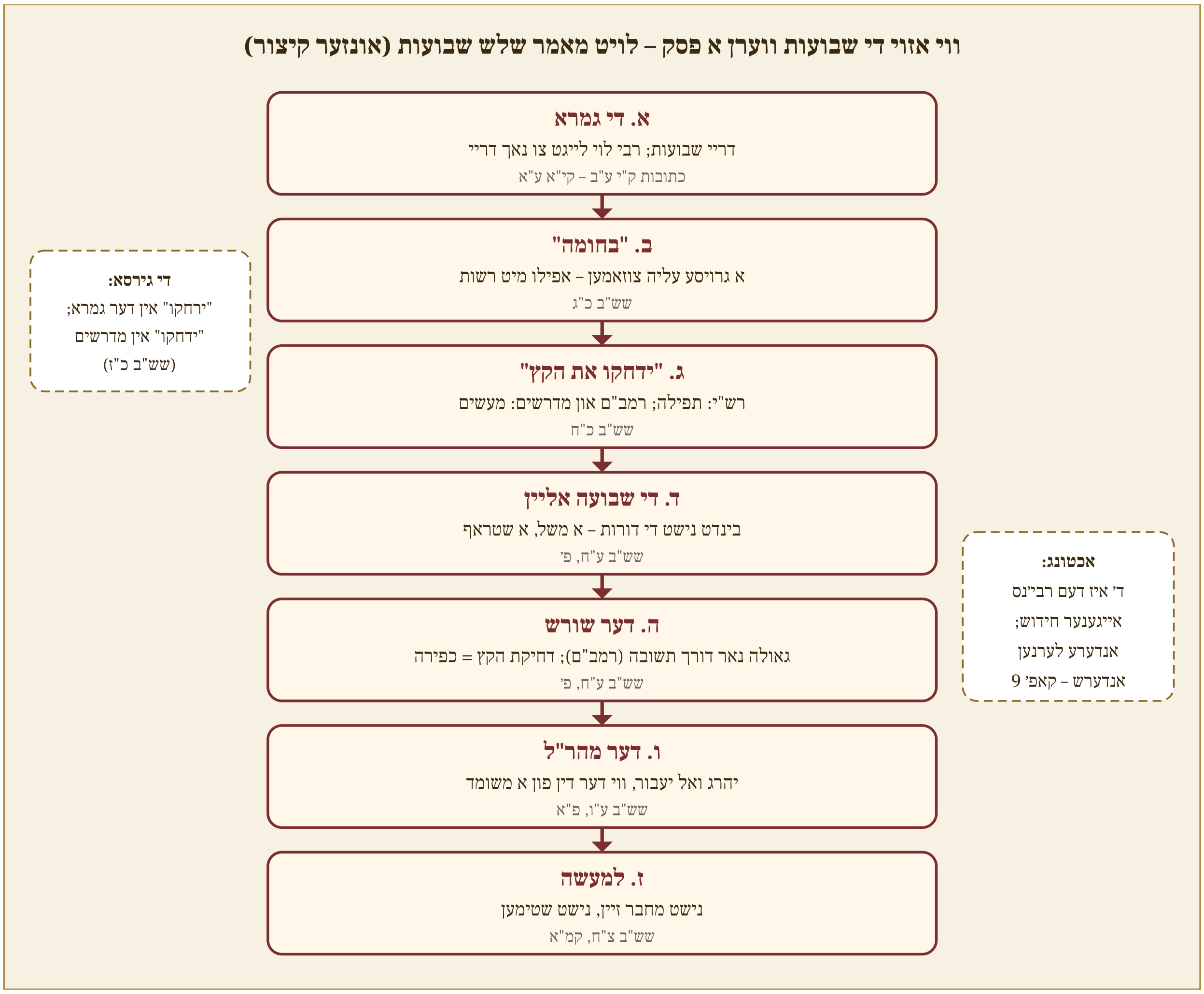

4.5 טאבעלע: למעשה – וואס שטייט אין ספר, און וואס שטייט נאר אין אנדערע מקורות (צו ווייזן אין 7.6)

שאלה	וואס דער רבי שרייבט (מאמר/סימן)	וואס זאגן אנדערע מקורות	צייכן
שטימען פאר דער כנסת	אסור – שש"ב קמ"א, קע"א	העברעאישע וויקיפעדיע: "יהרג ואל יעבור"	[דאקומענטירט]
שטימען פאר דער שטאט	– (נישט) געפונען)	חסידות סאטמאר (he.wiki): ער האט נישט מוחה געווען; העדה החרדית (he.wiki): די עדה פארבאט	[אומקלאר/מחלוקת]
געלט פון דער מדינה פאר מוסדות	שוחד – שש"ב קמ"ה, קנ"ט	ען-וויקי ("ויואל משה"): א פסק; מיר האבן נישט געפונען דעם סימן	[אומקלאר/מחלוקת]
ביטוח לאומי	–	ען-וויקי: נישט; he.wiki: אפיציעל קיין איסור	[אומקלאר/מחלוקת]
ה׳ אייר	"יום המרידה במלכות – "שמים" שש"ב קמ"ד	די עדה: א טאג פון טרויער	[דאקומענטירט]
דער כותל	–	he.wiki: סאטמאר גייט נישט זינט 1967	[אומקלאר/מחלוקת]

שאלה	וואס דער רבי שרייבט (מאמר/סימן)	וואס זאגן אנדערע מקורות	צייכן
דעמאנסטראציעס אין 1967	–	he.wiki: ער האט זיך קעגנגעשטעלט, פיקוח נפש	[אומקלאר/מחלוקת]

5. איבערגאנג צו קאפיטל 8 (פראדוקציע)

נאראציע: זען דעם סוף פון 7.6 ("די ספרים וואס ער האט געשריבן, און די ספרים וואס זענען ארויס פון זיינע דרשות און תשובות – דאס איז דער קומענדיגער קאפיטל"). בילד: דער דיאגראם 4.4 ווערט ווידער באוויזן; די זיבן קעסטלעך ווערן קליינער, און זיי גייען צוזאמען אין איין קעסטל, "ויואל משה". די קאמערע גייט אוועק פון דעם קעסטל צו א שאנק מיט ספרים: "ויואל משה" און "על הגאולה ועל התמורה" נעבן די בענד פון "דברי יואל" (שער-בלעטער פון HebrewBooks.org). א שטילער עקראן מיט דעם קעפל "קאפיטל 8: זיינע ספרים און תורה-ירושה", און די ערשטע אונטער-טייל "8.1 'דברי יואל' אויף חומש און מועדים". מוזיק: די ערנסטע טעמע פון קאפיטל 7 ווערט שטילער און ווארעמער – פון מחלוקת צו לערנען. א פאקט פאר דעם קומענדיגן קאפיטל: מגיד שרייבט אז דער רבי האט אליין געשריבן בלויז "ויואל משה" און "על הגאולה ועל התמורה"; קאפיטל 8 וועט ווייזן וועלכע ספרים תלמידים האבן צוזאמגעשטעלט, און ווי מען ווייסט עס [10].

6. מקורות פאר קאפיטל 7

1. רבי יואל טייטלבוים, "ויואל משה", הקדמה (מהדורא חדשה, הוצאת ספרים ירושלים, ברוקלין תשס"ו/2006, מיט א פאקסימיליע פון דעם שער-בלאט פון דער ערשטער אויפלאגע, ברוקלין תשכ"א/1961), בלעטער 3–16 פון יענער אויסגאבע – ציטאטן לויט דער טראנסקריפציע פון סקאן.
2. דאס זעלבע, מאמר שלש שבועות, סימנים כ"ג, כ"ז, כ"ח, ל"ה–ל"ו (לויט דעם תוכן הענינים), ע"ה, ע"ו, ע"ח, פ', פ"א, קמ'–קמ"ה, קנ"ט, קע"א. 14 גרענעצן צווישן סימנים אין דער טראנסקריפציע זענען נאר בערך.
3. דאס זעלבע, מאמר ישוב ארץ ישראל, סימנים ה', ח', כ"ג, ל"ו, ל"ח, מ', פ"ב, ק"ח, קכ"ז, קמ"ו, קמ"ט, קנ"ח.
4. דאס זעלבע, מאמר לשון הקודש, סימנים י"ב, כ', כ"ג, כ"ו, כ"ט.
5. העברעאישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים" (די עדה החרדית: 1951, באזוכן; דער ציטאט "שבדו רשעים מלבם").
6. English Wikipedia, "Joel Teitelbaum" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026; 1920; 14 מאי 1948; 21 מאי 1953; באזוכן 1956, 1965; די רשימה פון ספרים).
7. אידישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים"; אידישע וויקיפעדיע, "ויואל משה" (תש"כ; דריי דרוקן; דער ארויסגעבער).
8. העברעאישע וויקיפעדיע, "ויואל משה" ("לראשונה בשנת ה'תש"ך (1959), וכלל רק את המאמר הראשון").
9. English Wikipedia, "Vayoel Moshe" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026; "Rules that Yeshivahs should boycott Israeli government handouts").
10. Shaul Magid, Jewish Anti-Zionism as Political Theology: The Major Writings of Rabbi Yoel Teitelbaum (University of California Press / Luminos, open access) – הקדמה (ערשטע אויסגאבע ראש השנה 1959 לויט ר' סענדער דייטש; מאמר לשון הקודש און ר' פנחס הירששפרונג; "צוויי ספרים").
11. תלמוד בבלי, כתובות ק"י ע"ב – קי"א ע"א (Sefaria); די גירסא "ירחקו"/"ידחקו".
12. רבי יואל טייטלבוים, "על הגאולה ועל התמורה" (נייער דרוק, ברוקלין תשס"ו, מיט דעם שער-בלאט פון אן עלטערן דרוק ביי ר' סענדער דייטש) – הקדמה, סקאן בלעטער 1–17, לויט אונזער לערן-אויסצוג פון סקאן; ציטאטן נאר פון שורות וואס מען האט נישט געדארפט פאררעכטן.
13. English Wikipedia, "Mizrachi (religious Zionism)" (ר' יצחק יעקב ריינעס; 1902 ווילנע).
14. English Wikipedia, "Agudath Israel" / "World Agudath Israel" (1912; 1933; מאריענבאד 1937 קאטאוויץ).

15. העברעאישע וויקיפעדיע, "חיים אלעזר שפירא" (דער ציטאט; 1922; 1937). Nadler'ס "1934" – א טעות.

16. וועגן דער אונגארישער ארטאדאקסיע און דער אגודה (ווין 1923; ברויער אין קאטאוויץ; גלאזנער; ר' שמעון סופר) – ווי געברענגט אין אונזערע פריערדיגע פאקט-בלעטער; דער אריגינאל-טעקסט איז נישט ווידער נאכגעקוקט געווארן פאר דעם קאפיטל. Michael K. Silber,

17. Tamás Csíki, וועגן די אידן פון סאטמאר (ציוניסטישע ארגאניזאציעס אין די 1920ער יארן) – ווי געברענגט אין אונזערע פריערדיגע פאקט-בלעטער.

18. English Wikipedia, "Edah HaChareidis" (1945; ביטוח לאומי און ארבעטלאזן-געלט; ה' אייר).

19. העברעאישע וויקיפעדיע, "העדה החרדית" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: תקציבים, צווייי טעמים, "קרן ההצלה", שטאטישע וואלן); העברעאישע וויקיפעדיע, "נטורי קרתא" (1945; קברי צדיקים נאך 1967).

20. Gershon (Allan) Nadler, YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe, "Teitelbaum Family" / "Satmar"; Encyclopaedia Judaica, "Teitelbaum, Joel" (1928 אין סאטמאר).

21. English Wikipedia, "Three Oaths" (די טענות פון רשות און פון דער שבועה פון די גוים).

22. English Wikipedia, "First Zionist Congress" (באזל, אויגוסט 1897; דער באזלער פראגראם).

23. English Wikipedia, "Six-Day War" (5–10 יוני 1967; די אלטע שטאט, סיני).

24. מדרש רות רבה, ז, יא – "על הגאולה ועל התמורה" (ווי געברענגט אין [12]).

25. העברעאישע וויקיפעדיע, "חסידות סאטמר" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: וואלן; ר' אהרן קאטלער; שטאטישע וואלן; דעמאנסטראציעס אין 1967; דער כותל).

26. תוספות, כתובות ק"י ע"ב, ד"ה "הוא אומר" (רבינו חיים) – ווי געברענגט אין [3].

27. English Wikipedia, "United Religious Front" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: 1949; די ערשטע רעגירונג; 1952).

7. אפענע שאלות

1. ווען איז "ויואל משה" צום ערשטן מאל ארויס – 1958, 1959 (תש"ך) אדער 1961 (תשכ"א)? און וואס איז געווען אין דער ערשטער אויסגאבע – איין מאמר אדער צוויי? מען דארף א פיזישן עקזעמפלאר פון דעם ערשטן דרוק.
2. ווער איז דער "פראפעסאר" וואס ווערט געברענגט אין מאמר לשון הקודש סימן כ"ג, און וואו האט ער דאס געשריבן?
3. האט דער רבי אליין דערלויבט אדער פארבאטן שטימען ביי שטאטישע וואלן? די צוויי העברעאישע וויקיפעדיע-ארטיקלען זאגן אנדערש, און מיר האבן נישט געפונען קיין מקור אין זיינע אייגענע שריפטן.
4. וואו אין "ויואל משה" שטייט א פסק אז ישיבות זאלן נישט נעמען געלט פון דער מדינה, ווי די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט? מיר האבן אים נישט געפונען אין אונזערע אויסצוגן.
5. ווען איז ער געווארן נשיא פון דער עדה החרדית – 1951, 1952 אדער 1953 – און ווען זענען געווען זיינע באזוכן (1952/1955/1956/1959/1965)?
6. ווען איז "על הגאולה ועל התמורה" צום ערשטן מאל ארויס (1967 אדער 1968), און ווער האט עס ארויסגעגעבן? מיר האבן געזען נאר א שפעטערן דרוק.
7. 1945: האבן נטורי קרתא ארויסגעטריבן די אגודה-מענטשן פון דער עדה, אדער האט די עדה זיך אפגעטיילט?
8. די שטעלע פון דעם אונגארישן פארלאנג אין ווין 1923 און ברויער'ס פארשלאג אין קאטאוויץ – פון זילבער'ס ארבעט; דער אריגינאל-טעקסט איז נישט ווידער נאכגעקוקט.
9. די ציטאטן פון דעם מהר"ל, דעם רמב"ם (אגרת תימן) און דעם רמב"ן ווערן דא געברענגט נאר ווי דער רבי ברענגט זיי; מען דארף זיי נאכקוקן אין די ספרים אליין פאר מען ווייזט זיי אויפן עקראן.
10. סימנים ל"ה–ל"ו (די שבועה אויף די גוים) – מיר האבן נאר דעם תוכן הענינים; דער סימן ל"ד און זיין המשך זענען נישט געווען אין אונזערע אויסצוגן.